

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili eriala

Grete Ojamaa

**MULGIAINELISED VILDITUD SISUSTUSTEKSTIILID
MÄNNIKU METSATALLU**

Lõputöö

Juhendaja: Kristi Jõeste MA
Liisa Kallam MA

Kaitsmisele lubatud
(juhendaja allkiri)

Viljandi 2010

Sissejuhatus	3
1. Vildi ajalugu	5
1.1 JURTA VILDID	6
1.1.2 Vildi valmistamise protsess traditsioonilisel viisil	10
1.2 MUSTER.....	12
1.3 VILTIMISTRADITSIOONIDEST EESTIS.....	15
2. Mulgi pikk-kuued	17
2.1 KAUNISTUSVÕTTED	17
2.2 KAUNISTUSTE PAIKKONDLIKUD ERINEVUSED MULGIMAAL.....	20
3. Vilt sisustustekstiilina.....	21
3.1 VILDI OMADUSED	21
3.2 VILDI HOOLDAMINE.....	22
3.2.1 Koitõrje	23
4. Männiku Metsatalu tekstiilid.....	25
4.1 VILDIST TEKSTIILID	26
4.2 TEHNIKA JA DEKOOR	27
4.3 VALMIMISPROTSESSI ANALÜÜS	29
4.4 TÄHELEPANEKUD	34
4.5 AJA- JA MATERJALIKULU	35
Kokkuvõte	37
Kasutatud materjalid.....	38
Lisa 1. Fotod	40
Lisa 2. Joonised	50
Summary.....	51
Lisa 3. Kavandid ja tööproovid	

SISSEJUHATUS

Lõputöö teemaks on *Mulgiainelised vilditud sisustustekstiilid Männiku Metsatallu*. Antud teemat juhtis mind valima huvi vildist tekstiilide kasutuse vastu sisustuses, mis pole eestlastele väga omane. Samuti huvi ühildada võõras tehnika ja eesti rahvuslikust käsitööst tuntud kujundikeel. Seeläbi loodan propageerida võõrapäraste käsitöötehnikate õigustatud kasutamist eesti tänapäevases käsitöös.

Teema aktuaalsus väljendub praeguses vildist toodete valikus ja käsitöömeistrite loomingus Eestis, kust enamasti puuduvad traditsioone edasi kandvad viltvaibad. Eesti Kunstiakadeemia õppekavasse toodi viltimine kui iidne tekstiilitehnika Kadi Pajupuu poolt eelmise sajandi lõpus. Vildi kasutamist käsitöös hakkas arvatavasti esimesena laiemale avalikkusele populariseerima Liina Veskimägi-Iliste OÜ Vildiveskist. Rändrahvaste viltmistehnikat pole Eestis sisustustekstiilide valmistamiseks eriti kasutatud, välja arvatud Liisa Kallami ja Liisa Tomasbergi poolt MTÜ Vildiarenduskeskusest, mis ühe oma tegevusena tutvustab Aasia viltmistehnikat Eestis läbi kursuste. Viimastel aastatel on minu arvates esile tõusnud ka Eve Tiidolepp OÜ Piibest, kelle käekirjas on rohkem soome-ugrilikku joont. Huvitava vormiga esemete – jakkide, vestide ja eelvildist kujunditega seinavaipade puhul — on näha, et tehnika rakendamisel on pööratud tähelepanu ka aineslikule poolele. Siiski võiks tänapäeval olla rohkem eesti etnograafilise tekstiilpärandi ainesel valmistatud sisustustekstiile, mille loomisel on kasutatud lisaks muude tehnikatena Aasia mustriliste viltvaipade valmistamise tehnilisi võimalusi.

Lõputöö probleemipüstitus on järgnev: kuidas ühendada võõrapäraseid traditsioone kodumaistega? Vastuseks pakun endapoolse lahenduse mulgiaineliste vildist sisustustekstiilide näol. Lähteülesandeks on OÜ Männiku Metsatalu poolt esitatud tellimus sisustada majutust pakkuv ait mulgiaineliste tekstiilidega, eeskätt vooditekkidega. Minu teemast lähtuvalt teostan lõputöö mahtu arvestades ühe sviidi magamistoa vooditele katted ja elutoa seina vaiba.

Lõputöö praktiline eesmärk on valmistada kaks voodikatet ja üks seinavaip Männiku Metsatalu 2011. aastal valmiva traditsioonilise palkaida ühte talupojasviiti kahest. Tekstiilide kavandamisel lähtun mulgi tekstiilidele omasest kujundikeelest. Valmistamisel aga kasutan eestlastele võõrast, Aasiast pärinevat mosaiiktehnika. Kombineerides võõrapärast tehnikat eesti

traditsioonidega üritan saavutada tulemust, mis õigustaks võõra vormi kasutamist. Selline probleemipüstitus on mulle suureks väljakutseks.

Lõputöö teoreetiliseks eesmärgiks on tutvustada võõrast käsitöötehnikat. Annan väikese ülevaate vildi emamaal, Aasia piirkonnas väljakujunenud erinevate mustriliste vaipade valmistamise tehnikatest, samuti viltimistraditsioonidest Eestis. Samuti kirjutan Mulgi pikk-kuubede kaunistusvõtetest, millest lähtuvalt kavandan aida tekstiilid. Lisaks analüüsin praktilise osaga seonduvat informatsiooni ja kogemusi.

Teoreetiline osa koosneb neljast peatükist. Esimene peatükk käsitleb vildi valmistamise traditsioone Aasias, erinevaid väljakujunenud tehnikaid ja ornamentikat, samuti viltimistraditsioone eelnevatel sajanditel Eestis. Teine peatükk koosneb Mulgi pikk-kuubede kaunistusvõtete kirjeldusest ja paikkondliku eripära väljatoomisest. Kolmandas peatükis on lühike ülevaade viltmaterjalist sisustustekstiilina, selle omadustest ja hooldamisest. Neljandas peatükis on lühike ülevaade majutusasustusest, kuhu lõputöö raames tekstiilid valmivad. Samuti on välja toodud lõputöö tekstiilide valmimist puudutav analüüs tehnika ja dekoori osas ja nende valmimisega seonduv informatsioon ja kogemus.

Lõputöö teoreetilise osa aluseks on põhiliselt avaldatud allikad – kokku viisteist, sealhulgas Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonnas käitstud diplomitööd. Tehnika kirjeldamisel põhiliselt kahele eesti keeles avaldamata raamatule – Irina Turnau (1997) „Käitsi viltimine Euroopas ja Aasias keskajast 20. sajandini“ (*Hand-felting in Europe and Asia. From Middle Ages to the 20th Century*) ja Mary Burkett (1979) „Vildivalmistamise kunst“ (*The Art of the Felt Maker*). Mulgiainese kohta olen informatsiooni saanud ka Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM) arhiivist; korrespondentide vastustest (KV), etnograafilisest arhiivist (EA).

Lõputöö praktilist osa toetavad lisad — fotodest, joonisest, kavanditest ja tööproovidest.

Lõputöö valmimises soovin tänu avaldada oma juhendajatele. MTÜ Vildiarenduskeskusest Liisa Kallamile nõuannete eest praktilises ja teoreetilises osas ja Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku tekstiili õppekava hoidjale, Kristi Jõestele, asjaliku juhendamise eest teoreetilise osa kirjutamisel. Samuti Männiku Metsatalu perenaisele, Ene Sillamaale, huvitava tellimuse, toetava suhtumise ning loomingulise vabaduse andmise eest.

1. VILDI AJALUGU

Eesti rahvuslikus käsitöös pole viltimisel ja vildil olnud märkimisväärset rolli. Viltimist peetakse küll üheks vanimaks tekstiiltehnikaks, kuid eestlaste seas hakkas see traditsioon hobikäsitööna laialdasemalt tekkima alles 20. sajandi lõpul erinevate viltesemete valmistamise näol nagu kotid, sussid jne. Kuna viltimine tehnikana pole meie rahvale omane, pean oluliseks tunda kõigepealt vildi ajalugu ja sellega seonduvaid traditsioone enne tehnika rakendamist oma loomingus. Järgnev peatükk keskendub vildi ajaloole, vildi valmistamise ja kasutamisega seotud traditsioonidele, samuti viltimistraditsioonidele Eestis.

Vill on üks vähestest materjalidest, millel on unikaalne omadus viltuda. Ta on küll leelise kahjustusele tundlikum, kuid palju vastupidavam happele kui taimsed kiud. Villa kiudude iseloomust tulenevalt on neil võime haakuda üksteisega mehhaanilise töö, keemilise reaktsiooni, niiskuse ja kuumuse kombinatsioonis. Saadust võib pidada mittekootud materjaliks, seega on pressitud vilt üks mittekootud kanga vanimatest vormidest. (Burkett 1979, lk 1)

Vanimad näited on leitud Kesk-Aasia steppidest ja pärinevad kuni 6. sajandist e.Kr. Vilti on kasutatud riietuseks ja mattideks, seda eelistati enda kaitsmiseks ammu enne kootud tekstiilide tundmist. Varasesse pronksiaega, umbes 3000-2000 a. e.Kr on dateeritud leiud Türgist, Catal-Hüyük'i neoliitikumi aegsest asulast. Uhkeim leid pärineb aga Siberist, Altai mägedest, Pazõrõki kalmest, kus igikeltsa sees olid säilinud esemed 7-2. sajandist e.Kr. Esindatud oli kolmkümmend erinevat vildist tehtud eset, mille valmistamisel olid kasutatud kõik variandid: aplikatsioon, mosaiik, laotamise ja tikandi tehnika. (*Ibid*, 7-11)

Kuni 19. sajandini on Kesk-Aasias hinnatud vilti igasse ühiskonnakihti kuuluvate inimeste poolt. Seda on kingitud kuningatele, kasutatud nii valitsejate paleedes, kui ka rändrahvaste vilttelkides – **jurtades**. Alates eelmisest sajandist diferentseerus vildi kasutajaskond nii, et see jäi enamasti rändrahvaste tarbeesemeks. Kõige tõenäolisemalt on Euroopasse jõudnud vildi valmistamise kunst ungarlaste esivanemate kaudu. (*Ibid*, lk 19-20) Arvatavasti jõudis viltimise traditsioon Euroopasse hiljemalt 14.-15. sajandil kübarameistrite kaudu (Ojaste 2009).

Seoses rituaalsete tseremooniatega on viltvaipu mainitud oluliselt varem kui kootud esemeid. Viltvaibal oli oma roll impeeriumi valitseja valimisel. Türgi hõimud tavatsesid nende käigus tõsta oma pealikke viltvaiba peal üles. Viltvaip omas selles kontekstis pigem sümbolilist rolli, tähendades taevast. Sellises toimingus on mongolite poolt kasutatud nii valget kui musta vilti, mis on aja möödudes küll värvilt muutunud, kuid tähenduselt arvatavasti samaks jäänud. Samuti võib põhjus olla erinevate hõimude juures sisse juurdunud traditsioonidel. (Burkett 1979, lk 23)

Eesti pulmatraditsioonides on samal viisil kasutatud vaipa, küll aga telgedel kootut. Tihtipeale tõsteti pruut koos peigmehega korraga vankri või saani ette laotatud tekile, et „*neil hea kokkuelamine oleks*“ ja talul järjepidevust. (Kõresaar 1999, lk 54-55)

On rohkelt tõendeid, et valge vildi kasutamine istumise või toimingute alusena oli mongolite poolt austatud. Vähemalt 1930. aastani usuti, et inimese valgele vildile asetamine väljendab häid soove tema heaolu suhtes. Näiteks istus abielutseremoonia käigus pruut tava kohaselt valgel viltvaibal. Ohvriks toodud looma veristati samuti valgel viltvaibal. (Burkett 1979, lk 23)

Vildil on traditsiooniliselt olnud järgnevad kasutusala: telgi katted jurtadele, vilditud sokid, piklikud vaibad ja matid, ümmargused vaibad jurtade põrandale, tekid ja draperiid kaamlitele, eeslitele, hobustele jne, kotid riputamiseks loomade külge ja jurtadesse, pikad kotid sööginõudele, ruudu või kilbikujulised seinavaibad, mütsid, karjusekuued, hobuse ehtimisvarustus, nt sadulariided, metallehistega rinnaplaadid. (*Ibid*, lk 65)

1.1 Jurta vildid

Aasia rändrahvad kasutasid viltvaipade võimalusi oma elutegevuseks maksimaalselt. Enamustes piirkondadest Aasias on viltimiseks kasutatud lambavilla, mille sekka on vastavalt vildi pehmuse või kareduse tarvis segatud nii kitse, kui kaameli ja teiste loomade villa. Villa kvaliteedist sõltuvalt vilditi äärmiselt pakse kui ka väga peeneid vilte. Rändrahva traditsioonilise elamispaiga – jurta katmiseks valmistati kuni kahe ja poole sentimeetrise paksusega valgeid vilte. Paari aasta möödudes muutusid need pideva suitsu mõjutusel värvuselt tumedamaks. (*Ibid*, lk 2-4) Mõningate teadete kohaselt olid jurtad kaetud valge vildiga pidulikel juhtudel. Osades Aasia piirkondades oli kombeks pruudil saada kaasavaraks jurta kogu selle juurde kuuluva sisustusega (Turnau 1997, lk 74-83).

Viltjurtade kasutamine ulatub tagasi 962. aastasse Põhja-Süüriasse. Maa ilma ühe vanima linna, Aleppo, piiramiselt bütsantsi armee poolt pärinevad esimesed säilinud teated vildiga kaetud telkide kasutamise kohta. Samas linnas valmistati viltvaipu interjööri tarbeks veel vähemalt 1970-ndatel aastatel, samuti on neid veel hiljaaegu kasutatud Türkmeenias, Iraanis. (Turnau 1997, lk 73-74)

Telgid oli enamasti ajutised elamispaigad, kuna rändrahvad reisisid lamba-, loomakarja ja hobustega talviste ja suviste aasade ja niitude vahel. Jurta kate- ja põrandavaibad võisid kokku kaaluda kuni 130 kg. Koos kogu kontsruktsiooni ja sisustusega oli ühe koosrändava rahva koorma raskuseks kuni 300 kg. Vilte, mis katsid ühte jurtat ilmastikuolude eest oli kuni 12. Enamasti olid need ühevärvilised, välja arvatud mongolite seas kasutusel olnud ornamendiga kaunistatud uksevildid ja katusel asetsenud ventilatsiooniava kattevilt. (*Ibid*, lk 74-75)

Mongoolias ulatub villa vanutamise traditsioon tagasi mitme sajandi võrra Kristuse sünnieelsesesse aega. Viltidega kaetud ja dekoreeritud jurtad on seal kõige muljetavaldavamaks ja tunnustatumaks vildist kasutuselaks. Põhiplaanilt on jurtad enamasti olnud ringikujulised, kuid on kasutatud ka ruudukujulisi. Sellise vormi põhjenduseks tuuakse rahva seas levinud uskumused, mille kohaselt usuti kurjust peituvat just nurkades. Lisaks on ringikujuline ehitis funktsionaalselt sobivam võitlemaks Mongoolia steppidele omastele tugevate tuultega. (*Ibid*, lk 75) Mongolite valmistatud viltjurma kaitseb nii külma, kuuma, kui ka vihma eest ning lasi suitsu välja. Seda on kujutatud kogu maailmapildi ja püha kaitsjana: katus sümboliseerib taevast ja ümar suitsuava päikest, taeva silma, mille kaudu tõusevad palved suitsuna kõrgustesse. (Ojaste 2009)

Jurta sisemust on 1853. a. kirjeldanud oma teekonnast Tatari külasse Bouyouk Yankoi'sse L. Oliphant: „*Me sisenesime nii-öelda hütti läbi kolme ruutjala (1ruutjalg=0.3m²) suuruse avause, möödudes väikesest ruumist ja veel ühest avast. Leidsime endid mõnevõrra ruumikamast eluasemest. Põrandal paks valge vilt – olime vaimustatud kogu asutuse mugavast õhust – miski poleks näinud puhtamana kui valged seinad või pehmamana kui valge vilt.*“ (Burkett 1979, lk 21) Lisaks pehmusele, soojuspidavusele ja vihma eest kaitsmisele kasutati viltvaipu ka puhtuse eesmärgil. Fakti kinnitab 17. sajandist pärit teade Pärsias tehtud rännakutest (Turnau 1997, lk 73).

1.1.1 Traditsioonilised viltvaipade valmistamise tehnikad

Tänapäeval on mustrilised vaibad Aasia vildivalmistamise oskuse kõige levinumaks tooteks. Ornamentide loomist erinevates toonides villa viltimise teel, peetakse teiste seas tekstiildisaini

vanimaks tehnikaks. Vanemate käsitluste kohaselt oli selliste viltvaipade tähtsus võrreldes sõlmvaipade ja gobeläänidega marginaalne, kuid hilisemal ajal on neisse hakatud suhtuma, kui iidsema kujundustraditsiooni esindajatesse (seda võrreldes kootud vastetega). Tavaliselt piirduti dekooris lihtsate mustritega, mida oli võimalik saavutada vanutamise käigus. Ka kõige odavamad ühevärvilised matid olid kaunistatud, näiteks pakuga trükitud. Rikkalikuma dekooriga vaipu oli mõnel pool võimalik hankida spetsiaalsetest linnatöökodadest (Turnau 1997, lk 76-86).

Vaipade valmistamise tehnikad on enamasti seotud nende kaunistusliku poolega. Seda eriti vildi puhul, kus muster saavutatakse viltimise protsessis erinevat värvi villade mustrisse viltimise teel. Veel on võimalik saavutada kaunistuslikku efekti viltmaterjali erinevat moodi töödeldes, st kasutades seda kui tausta või aluskangast, mille peale tikkides või aplikatsioone õmmeldes luuakse mustreid. Samuti on võimalik mustrilisi viltvaipu valmistada kasutades nn lapitehnikat – erinevate vilditükkide kokkuõmblemise teel. Viltvaipade erinevaid ilmeid on arvatavasti niipalju kui meistreid, samuti ka tehnikaid ja materjale, mida nende kujundamiseks kombineerida saab.

Vaipade dekoreerimiseks on tuvastatud kuni kümne erineva viisi kasutamist (*Ibid*, lk 105). Üldistatult võib vaipu liigitada *ala ki'iz*, *tuskiz* ja *shyrdak* vaipadeks (Striking...1997, lk 2). Esimesed kaks valmistatakse lihtsama tehnikaga, saavutades mustri värvilise villa laotamisest enne vildi rulli keeramist ja vanutama hakkamist. Mustrit on laotatud taustale ka alles siis, kui viimane on juba kergelt viltunud (Turnau 1997, lk 96). Selline vaipade valmistamise protsess on küll vähem aeganõudvam kuid saadud vilt kulub kiiremini. *Ala ki'iz* vaibad (vt lisa 1, foto 1 ja foto 2) tehakse nii naturaalse tooni lambavillaga kui värvitud villaga, mida kasutatakse mustri moodustamiseks viimase kihina naturaalse tooni taustavilla peal. Ühe suure põrandavaiba valmistamiseks kulub 4-5 lamba jagu villa (Striking...1997, lk 2). Nende üldine suurus on olnud 1.1mx2.15m ja keskmine kaal 7kg. Valdavateks värvideks on kasutusel olnud naturaalse, loomulikku tooni villad, koloriidilt kastanpruunid, pruunikad ja kõik naturaalse villa toonid hallikas mustani. Vastupidavuse lisamiseks on kasutatud ka hobusekarvu. (Turnau 1997, lk 78-79)

Viltvaipu on kaunistatud veel selliste variantidega nagu aplikatsioonitehnikat kasutades vildi või mõne muu kanga pealeõmblemine, teppimine, tikand ja lapitööna vilditükkide ühendamise. Siia alla kuuluvad kasahhi ja kirgiisia *tuskiz* (sarnased on veel *keçe*, *tekemet*) vaibad (vt lisa 1, foto 3 ja foto 4), mida on põhiliselt kasutatud seinavaipadena. Ornamentide puhul on kasutatud aplikatsiooni, tikandit (mõnikord isegi metallniitidest), paeltega ääristamist. Ühevärvilisele vilditükile on õmmeldud peale värvilist vilti, velvetit või villast riiet, seega on

kaunistuslik efekt saavutatud lihtsamal ja kiiremal viisil kui mosaiiktehnika puhul (*Ibid*, lk 79-105).

1.1.1.1 Mosaiiktehnika

Shyrdak (mongolikeelselt) ja *syrmak* (kasahhikeelselt) vaipade puhul saavutatakse muster intarsialaadselt mosaiiktehnikas (vt lisa 1, foto 5). Erinevates piirkondades kutsutakse tehnikat eri nimetust kasutades. Samuti on erinevate rahvaste seas mosaiiktehnikas vaipade valmistamisel kasutatud lisaks kaunistuslikule lahendusele ka kergelt varieeruvaid tehnilisi lähenemisi.

Ala ki'iz vaipadest eristab neid mustri saavutamine vildi lõikamise ja taas kokkuõmblemise teel. Kasahstani ja Kõrgõzstani puhul on *syrmak* vaibad kõige huvitavamaks käsitsi viltimise tehnilisuse ja kunstipärasuse näideteks (Turnau 1997, lk 80). Mustri toob eriti esile kontrastsetes toonides vildi kasutamine ja selle ääristamine kahesuunaliste keerupaeltega, samuti teping, mis lisab viltvaibale reljeefsust (Striking...1997, lk 3). Vaibad ääristati hobusekarvadest paeltega (Turnau 1997, lk 86), mis ühendavad pealmist, mustrilist ja vaipa tugevdavat, alumist naturaaltoonis taustavilti (Striking...1997, lk 3).

Mosaiiktehnika iseloomustavaks jooneks on mustri väljalõikamine kahest eri värvi vilditükist. Lõikamisel tekivad nn mustritükid ja taustatükid. Mõlema, eri värvi vilditüki puhul tuleb kasutada samasugust mustrit. Seejärel õmmeldakse üht värvi muster teist värvi vildiükiga uuesti kokku ja saadakse 2 positiiv-negatiiv efektiga peegelpildis muustriga vaipa (vt lisa 1, foto 6). Algmaterjaliks olnud kaks ühesuurust vilti kasutatakse mosaiikvaipade tegemisel täielikult ära nii, et tulemuseks on kaks vaipa (Turnau 1997, lk 81). Nad erinevad üksteisest ainult värvide osas. Ainult ühe vaiba valmistamiseks on võimalik sümmeetriline muster lõigata välja ka ühest värvi poolest erinevate pooltega vilditükist ja keerata sisu ringi, õmmeldes uuesti kinni ja kattes õmbluse kaunistava paelaga. (Striking...1997, lk 3)

Mosaiiktehnika oli eriti sobiv põrandavaipadeks, kuna on aplikatsioon tehnikas tehtud, tikitud ja tepitud vaipadest tugevam (Turnau 1997, lk 81), kestes 25-30 aastat. Kõrgõzstanis, kus mustrite kujundamine ja lõikamine on usaldatud meistrite (*usta*) hoolde, tehakse kuni 2x4m suuruseid põrandakatete eesmärki täitvaid vaipu tihtipeale naiste poolt nende endi või oma tütre pulmadeks. (Striking...1997, lk 2-3) Mongoolias võisid mosaiikvaibad täita mõningast rituaalset eesmärki, kuid tavakohaselt on need olnud kasutusel ka jurtade uste katteks. Vanemad vaibad olid tavaliselt naturaalses toonides ja ilma ornamendi kontuuri rõhutava punase paelata, mida kasahhi ja kirgiisia meistrid hakkasid kasutama alles 1930. aastatel. Mongoolias on kombineeritud küll erinevaid tehnikaid, kuid mustrite ääristamist värvilise paelaga esines harva.

Uusimatele *syrmak* vaipadele on kaunistusvõtetena lisandunud ka värvilise vildi või tekstiili kinnitamine aplikatsioonitehnikas. (Turnau 1997, lk 81-86)

Ühte vildi vääristamise võimalus et tasuks nii praktilisuse kui esteetilisuse poolest eriti esile tõsta. Nimelt **teppimine**, mis on olnud lihtsamate, ühevärvilistest viltidest vaipade puhul ka ainsaks kaunistuselemendiks. Mitmetes Kesk-Aasia piirkondades on selliselt mosaiikvaipu efektsuse, tugevuse ja kestvuse saavutamiseks tihedalt läbiõmmeldud. Mosaiikvaipadele on teppimistehnikaga ühtlasi kinnitatud tagumisele poolele ühevärviline, pealmise mosaiiktehnikas vaiba suurune vilt. Tihtipeale on sellised vaipad olnud kuni 2 cm paksused. (Kallam & Tomasberg 2004, lk 97) Vaipade valmistamiseks läks tarvis pikki nõelu ja nahast sõrmkübaraid (Turnau 1997, lk 86). Teppides tuleb jälgida materjali pingutamist selliselt, et see vildi sisse peitu kaob, moodustades reljeefse pinna, mille efektsus tekib valguse ja varju mängus eriliselt esile tuleb. Traditsiooniliselt on teppimiseks kasutatud kaamelikarvadest käsitsi kedratud lõnga. (Kallam & Tomasberg 2004, lk 97) Karvu võeti kaela ja jalgade piirkonnast, kus karv oli eriti pikk. Lamba vill oli selleks vähem sobiv, kuna imab niiskust paremini, mis võib viia deformatsioonide tekkimiseni vaibas. (Turnau 1997, lk 86)

1.1.2 Vildi valmistamise protsess traditsioonilisel viisil

Vilt — villast, mingist villa omadustega kiudainest, nende segust või loomakarvadest valmistatud tihe materjal; saadakse kiudainet vees või aurus surve all hõõrudes (vildistades) või kiudkihte nt nõeltöötlemise teel ühendades (EE 1998 *sub* vilt).

Järgnev alapeatükk hõlmab sisustustekstiilide valmistamiseks kasutatud traditsioonilise viisi — rullimistehnika kirjeldust.

Mongooliast on pärit vanim viltimistehnika kirjeldus, mis arvatakse olevat sama meetod kui sküütidel: vill klopiti vitsaga kergeks, pehmeks ja puhastati prahist ning laotati kihtidena laiali niinevaibale. Kui kasutati erineva kvaliteediga villa koos, siis asetati halvema kvaliteediga kiht kahe parema kvaliteediga kihi vahele. Vill niisutati veega, millesse oli lisatud protsessi kiirendamiseks õli, piimavadakut või uriini. Vaip koos niisutatud villaga rulliti kokku ja veeretati jalgade all edasi-tagasi ning taoti rusikatega. (Ojaste 2009)

Iraanis, Türgis ja Afganistanis pügatakse lambaid tavaliselt kaks korda aastas, hilisel kevadel ja hilisel suvel. Villad on kolme põhilist värvi: naturaalsed või elevandiluukarva (enim hinnatuim), helepruunid ja tumepruunid (Burkett 1979, lk 2). Kirgiisias on kevadisest pügamisest saadud karmimat villa kasutatud mustrilisteks vaipadeks, lühemat, sügisvilla aga

jurta kateteks. Põrandavaipade, tekkide ja madratsite jaoks valiti pehmeim lambavill (Turnau 1997, lk 97). Vill pestakse kas enne pügamist või enne kraasimist. Sorteerijateks on tihti peale lapsed kes jaotavad villa värvi järgi, ühtlasi eemaldavad ka põhilise mustuse. Peale seda hinnatakse saadud villa kogust ja arvestatakse palju konkreetse eseme tegemiseks vaja läheb, seejärel kaalutakse. Mahalaotatud villa pektakse puuvasara ja spetsiaalse vibu abil, et eralda villu üksteisest ja vähendada sasipuntraid (Burkett 1979, lk 2), Mongoolias on olnud kasutusel selleks pajust kepp (Turnau 1997, lk 98). Protsessi efekt on peaaegu sama, mis kraasimisel. Tugeva vibratsiooni tagajärjel muutub vill kohevaks. Türgis on olnud kasutusel metallteradega kamm, millest villa läbi tõmmatakse. Hilisemal ajal on sama tulemus saavutatud kraasimismasinatega. (Burkett 1979, lk 2)

Väga kuuma ilma korral on kasutatud ajutist telki. Vildi tegemiseks laotatakse maha roomatt, mis on sarnane jurtat katvatele. Vahel tarvitatakse ka lehtede kihti või vanemaid vilte. Vastavalt soovitavale tulemusele laotatakse käsitsi, vitsade või keppide abil (Turnau 1997, lk 99) maha piisavalt villa, mille kihi paksuseks võib mõnikord olla isegi 40 cm. Mõnes piirkonnas pritsitakse ühtlaselt matile enne villa laotamist vett, seebi tükke või vedelat seepi. (Burkett 1979, lk 2-3) Enamasti latoakse aga enne villa kihid ja seejärel pritsitakse veega. Kirgiisias ja Kasahstanis tehakse seda koheselt ja just kuuma veega, vastupidiselt Lähis-Idas, Iraanis ja Mongoolias kasutatavale külmale veele (Turnau 1997, lk 97).

Afganistanis, Venemaal ja Iraanis vastutab villa korraliku laotamise ja edasise veega niisutamise eest naine (Burkett 1979, lk 3). Raskeim osa, ehk rullimine oli mõnel pool naiste kohuseks, kuid enamasti tegid selle töö siiski mehed, kasutades selleks erinevaid võtteid (Turnau 1997, lk 99). Afganistanis on tavaks meestel jalgadega viltida. Iraanis ja Iraagis on tavaliselt naised need, kes põlvitades oma küünarvartega vilti edasi ja tagasi rullivad. (Burkett 1979, lk 3) Türgis on kasutanud seda tehnikat nii mehed, kui naised, Iraanis mehed (Turnau 1997, lk 96). Varasematel sajanditel on väga suurte vaipade viltimiseks läinud tarvis kuni kahekümne mehe ja naise abi (Burkett 1979, lk 3).

Kogu vilt rullitakse tihedalt kokku ja seotakse kinni, et avaldada villale tihedamat survet. Tunni aja vältel rullitakse vilti ühtlases tempos, mille hõlbustamiseks ja rütmi saavutamiseks on kasutatud praeguseks unustusse jäänud monotoonset poollaulu ja mitmeid laule vorme. Rull seotakse lahti, ebaühtlased kohad täidetakse villaga, ääred sirgendatakse ja mõnikord ka keeratakse ringi saavutamaks korrapärasemat vilti. Järgmise 3-4 tunnise viltimise tarviks lisatakse veel kuuma vett, seepi või seebilille (*Gentiana saponaria*). Enne kimbu lahtiharutamist lausutakse kombekohaselt lühike palve. Viltimise protsess ei kestnud tavaliselt rohkem kui päev, sest väidetavalt töö pooleli jätmisel ei saadud tulemuseks hästi viltunud materjali. (*Ibid*, lk 3)

Valmis vilti hõõruti kätega ja seep pesti välja (juhtudel, kui seda kasutati) (*Ibid*, lk 4). Aasias, kus vee kättesaadavus on napp, oli raskete viltide kuivatamine raskendatud, nende kuivamiseks oli vaja soojemat hooaega (Turnau 1997, lk 100). Hõõrumiseks kasutati puust ja kivist rulle või poleeritud lamedaid kive, saadud vilt oli tahke, veele läbitungimatu (Burkett 1979, lk 4)

Lõuna-Uurali baškiiride poolt on 18. sajandi lõpust teateid ka hobuse abi kasutamisest viltimisel. Selleks laotati vill matile või jämedakoelisele riidele, pritsiti kuuma veega ja keerati ümber posti. Hobusel lasti seda enda järel lohistada, see võimaldas inimeste töökulu pealt kokku hoida. Sellise meetodi kasutuselevõtt viitab viltide hulgalisele valmistamisele. Samuti on seda tehnikat kasutatud Afganistaani paikseks jäänud kirgiislaste poolt, kes selliselt vilte tugevdasid. Viimistlemiseks oli siiski tarvis saadud vilti kätega siluda. (Turnau 1997, lk 97)

Mongoolias on hooajaline vildivalmistamine jätkunud kuni vähemalt eelmise sajandi lõpuni. Traditsiooniliselt püstitati selle tarbeks puidust aiad, hoidmaks villa tuule pärast nihkumast, kui parajasti mustrit laoti. Esmalt käsitsi rullitud vilt mähitakse naha sisse ja kinnitatakse köitega, seejärel lastakse hobusel seda samuti stepis järel vedada, kandes kahte meest sadulas, kellest ühe ülesandeks oli looma juhtida ja teisel vildirulli selle külge kinnitatud köite abil hoida. Rulli vedamiseks on kasutatud erinevaid viise, näiteks on köisi kinnitatud nii sadula, ratsaniku vöö külge, kui hoitud ka lihtsalt käes. Selliselt valmistati mitme sajandi vältel Mongoolias tugevaid katteid jurtadele ja põrandatele. Piirkondades, kus nõudlus taoliste viltide järele vähenes, lakkas sellise tehnika rakendamine, säilides ainult jurta elanike seas, Kõrgõzstanis ja Afganistaanis. (*Ibid*, lk 99)

1.2 Muster

Vaipu kaunistavad mustrid põhinevad kindlatel iidsetel kompositsiooni printsiipidel, mis on inspireerinud ka tüüpiliste sõlmvaipade kujundamist (*Ibid*, lk 108). Motiivide tähenduslikkusele võib osutada ka fakt, et rändrahvad elasid laiadel avatud Aasia kõrbeväljadel ja neile oleks vaja olnud kogu kaitsemaagi, mida oli võimalik saavutada (Burkett 1979, lk 30). Motiivid, mis ulatuvad tagasi Islami-eelsesesse aega (enne 7. saj p.Kr), on tihtipeale nii äratundmatuseni stiliseeritud, et ka praeguse aja valmistajad on andnud motiividele vastakaid tähendusi. Ruudu või ristkülikukujulise pinna jaotamiseks on palju võimalusi: kasutades horisontaalseid, vertikaalseid või diagonaalseid jooni on võimalik luua ristkülikuid, ruute või

rombe, mille sisse paigutada motiive. Külluslikumat dekoori on võimalik vildis saavutada tikandiga. (*Ibid*, lk 24)

Viltvaipade pindu jaotati keskväljakuks, seda ümbritsevaks piiriks ja välimiseks ääreks (Striking...1997, lk 5). Mustrisse seatud motiive on kasutatud enamasti keskväljaku täitmiseks. Motiivide iseloomustatakse tihtipeale nende tagasipöörduvuse järgi, mida on perfektselt näha Mongoolia ja Kasahstani mosaiikvaipadel. Geomeetrilissusse kalduvad ornamendid on moodustunud neil vaipadel vöötidesse või ridadesse seatud grupeeritud motiividest. (Turnau 1997, lk 108).

Viltvaipade mustrid räägivad ka Aasia rahvaste kultuuripärandist, olles sümbolilise, rituaalse ja maagilise tähendusega. Oletatavalt sümboliseerivad näiteks linnud inimhinge maast eraldumist peale surma, loomakujutised aga teatud aspekte rändrahvastest vaibameistrite elustiili. Loomade ja inimhinge figuure usutakse olevat surnute kaitsjad. Ratsanikud ja loomad on samuti võinud funktsioneerida kui tootemid. Oina sarvi on peetud maa ja valgeid pilvi taeva tähistuseks (vt lisa 1, foto 7). (*Ibid*, lk 109) Uskumuste kohaselt sümboliseerivad need ka meeste potentsiaali. Pool-linnu, pool-naise motiiv esindab ühetiivalist kaitsvat emajumalannat. (Striking...1997, lk 4)

Mustrid toob eriti esile kontrasttoonides viltide kasutamine, nagu punase ja sinise, pruuni ja valge, oranži ja pruuni, punase ja valge kombinatsioon. Varasemalt olid need kindla tähendusega kombinatsioonid väga levinud. Näiteks punase kooslust valgega usuti aitamaks kaasa viljakusele. 20. sajandi alguseni, enne aniliinvärvide kasutuseletulekut olid tarvitatusel naturaalsed värvid, eriti indigo ja krapp. Hilisematel aegadel on värvikasutus muutunud, laiemad ja mitmevärvilisemad kombinatsioonid muutunud populaarsemaks. (*Ibid*, lk 5)

Järgnevaid vaipade dekoreerimise viise tunti juba iidsetel aegadel ja enamus neist olid esindatud Kesk-Aasiast, Pazõrõki kalmest leitud vaipade puhul (Burkett 1979, lk 25):

- Laotades motiivid viltimisprotsessi käigus, moodustades villast mosaiigitaolise efekti.
- Maalides valmistehtud vildile.
- Kattes ühe värilise villakihiga alumist, teist värvi kihti, väljalõike teel saavutades kontrastsed motiivid.
- Aplikaatsioonitehnikas vildi peale kinnitades, kasutades vilti, puuvilla, siidi, metalli ribasid, puukoori, nahka või mõnda muud materjali.
- Ömmeldes mosaiikmustrisse väikeseid vilditükke peitepistetega.
- Kasutades mosaiikmustrisse ömmeldud väikeste vilditükkide peitepistete katmiseks ja vaiba ääristamiseks nõöre või siidpalistust.

- Kasutades materjali tugevdamiseks teppimist, moodustades sik-sak jooni ja spiraale, vältides sirgeid õmblusi, mis võivad viia vaiba pooldumiseni.
- Kaunistades tikandit saavutamakas kujundlikkust lilledest loomade ja inimesteni.

Vaiba pinna kaunistamise variantidest põhilisemateks on järgnevad (*Ibid*, lk 25-30):

- **punktid** – naturaalsel tooni põhjale laotatud erivärvilised villatupsud. Ühe vanima võttena, on olnud kasutusel Turkmeenia vaipade tagumisel poolel;
- **võrk** – muster on saadud erinevat värvi villast, mis on laotatud taustale. On olnud kasutusel Turkmeenia vaipade tagumisel poolel ja kombineeritud punktidega;
- **ringid** – tavaliselt lisatud vildile aplikatsioonitehnikas, olles väljanägemiselt tihtipeale silma kujutiseks;
- **kolmnurk** – moodustub mitme teise sümboli kombineerimisel;
- **jooksev koer või laine** (vastandvoluut) – kasutatakse mosaiiktehnikas ääristusena või kahe värvi kombineerides moodustunud vastandmuustrilise pinnatäitena. Muster tuleb eriti esile musta ja valge värvi kombinatsioonis. Uskumuste kohaselt pärinevad hõimu printsid „heledast taevast, valge pilve pealt“ ja peale valimisi kõnnivad nad ametikohale valge vildi peal, vältides tumedat maad. Võimalik, et taolist vastandust võib tähistada ka kontrasttoonides laine motiivi kasutamine;
- **sarv** – peamiselt iidse motiivina kasutusel olnud Afganistani hõimudel;
- **elupuu** – tihtipeale kasutatud ukse drapeeringutel, meenutades sarvede rida või jooksva koera motiivi;
- **spiraal** – põhilise üksikelemendina on viltde kaunistamiseks kasutatud spiraali motiivi. Dekoratiivse motiivina on seda tuntud peaaegu kõigis eelajaloolistes kultuurides. Spiraal on esinenud kivide- ja kaljujoonistel, keraamikal nii teatud Austraalia põlisrahva hõimude hulgas, Kesk-Ameerikas, Kesk-Aasia steppides kui ka Briti saartel. Esinedes loodusesvormina – kõige lihtsamate tigude kodadel, merelainetuses, taimede ja lehtede kasvamises, loodusjõudude toimimisel tuule, vee ja pilvede puhul.

Spiraali peetakse vanimaks igavikku tähistavaks sümboliks, seega oli ta seotud inimese teekonnaga ajas ja ruumis nii enne, kui peale surma. Kasutati ka kahest spiraalist moodustatud topelt voluute.

1.3 Viltimistraditsioonidest Eestis

Viltimine kui tehnika on eesti rahvakunstis olnud esindatud peamiselt kaabude valmistamisel. Vilti valmistati veel hobuseriistade tarbeks, jalanõudeks, sukkade asemikeks (Ojaste 2009). Samuti on vanutamist kui viltimise ühte etappi kasutatud pealistrõiva kangaste tugevdamiseks, seega on eestlased kasutanud ära villa kiudude omadust haakuda teineteisega aga seda omal moel. Vanutamise tehnika on võrreldav viltimisega, ainult algmaterjaliks pole kraasitud vill, vaid valmiskootud kangas (Ojaste 2009).

Tööprotsess koosneb kahest etapist — viltimisest ja vanutamisest (Ojaste 2009).

- **viltimine** on töö esimene etapp, kus sooja seebivee (aluseline keskkond) ja kätega ringikujuliselt hõõrumise/masseerimise tagajärjel villakiud kinnituvad üksteise külge, mille tulemusel moodustub õhuline vilt;
- **vanutamine** on töö viimane etapp, kus vilti töödeldakse rullimise või hõõrumise teel käte vahel või laual, kuni pind tõmbub kokku ning muutub tihedaks ja vastupidavaks.

Kanga vanutamist ehk *uhtmist* on eestlaste seas tuntud laialdaselt. Telgedel kootud kangaid vanutati kuuma vee ja seebi abil tihendamise eesmärgil. (Vassar 2002, lk 13) Kõige tugevama vanutuse said pealistrõivaste valmistamiseks kootud riided, mis pidid olema paksud nagu vilt. Vilditaoliseks vanutatud riidest on valmistatud enamikus Eesti Rahva Muuseumis olevad vanemad meeste ja naiste pikk-kuued, vatid ja osaliselt ka naiste kampsunid. (*Ibid*, lk 13) Hallistest on teada, et vanutatud riie pidi nii paks olema, et valget läbi ei paista (Piiri 2007, lk 4). Samal eesmärgil töötlesid eestlased ülerõivakangaid, nagu aasia rahvad oma kattevilte jurtadele — vastupidavuse, paksuse, ilmastikukindluse saavutamiseks.

Lisaks tasapindsetele viltidele on võimalik valmistada erimõõtmelisi esemeid, näiteks kaapkübarad, mis olid arvatavasti eesti meeste ühed uhkemad peaehted ja millel kujunesid välja erinevad tüübid ja nende valmistamiseks kübarseppade tsunftid. Kaapkübaraks nimetame kõva, kõrge rummuga kübarat, mis põhiliselt oli musta või tumepruuni, harvemini ka halli värvi, pehmet ja vähem pidulikumat viltkübarat nimetati kaabuks. (Manninen 2009, lk 115-118) Kuna vilti on võimalik töödelda nõnda, et temast on võimatu läbi tungida isegi raua ja tulel (Burkett 1979, lk 1) võis laialdane vildi kasutamine pea kaitseks tuleneda arusaamast vildi heade vastupidavusomaduste kohta.

Kõvast vildist saapad ehk lubjavildid levisid Eestisse 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses ida poolt. Eesti Vabariigi ajal lasti linnas teha pehmeid viltsaapaid. Et jalad märjaks ei saaks, kanti viltide peal kalosse või nahku. Ühe vildipaari tegemiseks kulus 1,5-2 kg villa. Vildid ei

saavutanud Eestis siiski väga suurt levikuala, neid kasutati eelkõige talvisel ajal vankrisõidul või metsatööl. (Ojaste 2009)

Viltimine on olnud väga tänuväärne võimalus, just rändrahvastel, kasutada suuremate tööriistade abita maksimaalselt oma elutegevuseks ära püüatud villad. On loomulik, et paigse eluviisiga rahval on teistsugused võimalused villa töötlemiseks, mis omakorda kajastub ka nende rahvakunstis.

2. MULGI PIKK-KUUED

Tänapäeval tuntakse mulkide endisaegsest rõivastusest enim mulgi kuue kasutamist. Teemat käsitlen põhjusel, et Metsatalu tekstiilide kujundamises olen võtnud ainekultuurist mulgi pikk-kuubede kaunistusvõtetest. Käesolev peatükk jääb kuubede lõikeliste erinevuste ja tehnilise teostuse kirjeldamises pealiskaudseks, kuna teemat on kajastatud väga põhjalikult nii Viorica Kuusiku diplomitöös „Mulgi pikk-kuued“ kui Anneli Vassari, Kristina Libe ja Kadri Kuuse diplomitöödes. Järgnevas on põhiline rõhk asetatud kuubede kaunistusvõtete ja paikkondlike erinevuste kirjeldamisele kuubede puhul, mida kanti Mulgimaal.

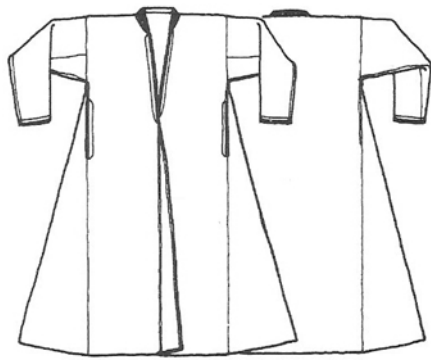
2.1 Kaunistusvõtted

Kuubede lõiked ja nende kaunistamiseks tarvitatud võtteid arvan olevat seoses. Lõikes ja kaunistuslikus pooles väljenduvad kandja eelistused, uhkus, jõukus. Lõike kohandumine vastavalt ajale ja uutele moodidele räägib selle kandja kohta üht-teist. Seda kindlasti aga mitte ainult kandja vaid kogu piirkonna kohta, mille piirides sarnaseid rõivaid kanti.

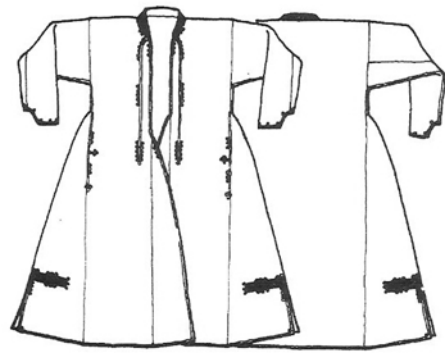
Mulgimaa jaguneb Ida-Mulgi (Helme, Tarvastu, Paistu khk) ja Lääne-Mulgi (Halliste, Karksi khk) piirkonnaks (Jürgen 2001). Mulgimaal kantud villased kuued (ka *vammus*, *särk*) olid veel 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul naturaalselt valget tooni kuni need hakkasid asenduma lepakoortega mustaks peitsitud lambapruunide kuubedega (Piiri 2007, lk 4-5) Alalhoidlikumal Lääne-Mulgimaal oli valdavaks kuue tüübiks **laia seljaga kuued**, mis lõikelt sarnanesid vanapärasele särgile. Ka dekoorilt jäid need Halliste ja Karksi kuued tagasihoidlikuks, olles kaunistatud vaid värvilisest riideribast krae näol, kuid mõnikord oli varrukasuule, hõlmaservadele ja alumisele äärele kinnitatud peenike punane või punane-roheline korrutatud lõng. (Piiri 2007, lk 8) Viimane esines ainult naiste kuubedel (Kuusik 2000, lk 16).

Ida-Mulgimaa seevastu oli naaberkihelkondadest levivatele uuendustele vastuvõtlikum (Jürgen 2000). Laia seljaga kuubede lõige kohandus selliseks, et kaenla alla tekkisid järsud nn **puusad**, mis moodustusid küljesiilu kumerdatud ülaosast. Selle piirkonna kuubesid iseloomustab

ka küljesiilude vahele jäetud *lõhandik* ehk *raius*, mille kohal asetseb *lõhandikulapp* (Piiri 2007, lk 11), mis on omapäraneim ja kordumatuim detail selliste kuubede juures (Jürgen 2002). Uhkemale kuubele lisati varrukasuule keelekujuline pikendus – *käänus*, mis vooderdati värvilise kangaga. Ida-Mulgi pikk-kuued on aga äratuntavad kaaruspaelast *nöörkaunistuste* kasutamise poolest. (Piiri 2007, lk 11)

Joon 1. Laia seljaga kuub

Joon 2. Laia seljaga puusadega kuub, nöörkuub

(Allikas: Piiri 2007, lk 8)

Lõunapoolsemas Eestis hakati 18. sajandi teisest poolest kuubedele punaseid *nööre* ehk *kaaruseid* peale õmblema (*Ibid*, lk 7). Manninen oletab, et „*pealiskuu ilustamine punaste kaarustega niihästi Soome-Karjalas kui ka Eestis on vene algupära*“, kinnitust saab ta sellele sõna *kaarus* nimetusest, mis tuleneb vene keelest (2009, lk 172). Algselt kasutati kaarushargil või muul moel tehtud kaaruspaela, hiljem ka poest ostetud paela, mille värvidest kombineeriti punast, rohelist ja/või sinist (Jürgen 2002).

Punase kaaruspaelaga ääristati õmbluste peitmise ja kaunistamise eesmärgil varrukasuud, kraed ehk *kaalatagust*, hõlmade ja lõhandiku ääri ning lõhandikulappi ja küljesiilu õmblusi. Ilustused on reeglina olnud sümmeetrilised. Mööda hõlmu asusid nöörid kahes reas, moodustades *lihtkõõrusid* ja *kolmikkõõrusid*, harvem käppasid. *Kõõrud* on sagedasti asetatud rühmadena, ühel nööri rohkem või vähem, kuni paarkümmend tükki. Osadel kuubedel on nöörid kõrvuti, teisel jälle teineteisest kaugemal. Puusadel käisid nöörid mööda küljesiilusid alla kuni taskuavani. Kraelappi ääristav kaaruspael moodustas tavaliselt kurgu juures 2 kõõru. Viljandimaa kuubedel on lõhandiku servad olnud alati kaunistatud kõõrudega. Sinisest ja rohelistest lõngadest kaaruspaela kohtab enamasti lõhandikulapi ümber. (Kuusik 2000, lk 37-38) Kuue kaunistuste rohkus näitas mõnel pool ka kandja jõukuse astet — mida rohkem *nööre*, seda rikkam inimene (Piiri 2007, lk 7)

Nöörkuubesid kandsid mulgid õige kaua — koos uuemoeliste ülikondade ja linnariidest kleitidega (*Ibid*, lk 12). Kui Klarissa Philips (sünd. 1889. a.) koolilaps oli 1900. a. paiku, kandsid nii mehed kui naised Paistus vammuseid. 1921. aastal oli ta tunnistajaks laulatusele, kus „*Paistu kirikuõpetaja pani laulatuse ajal altari ees pruudile helmitet räti pähe. Must vammus oli pruudil seljas, punaste nüürega veered ära kirjatud.*“ (EA 68, lk 111)

Lõhandikulapp on olnud valmistatud erinevatest materjalidest, samuti ääristatud erinevate kaaruspaela mustritega. Enamasti on see olnud punasest *kalevist*. Tarvastu naistel oli lõhandikulapp varasemal ajal karrast, meestel kalevist. On ka erandlikke näiteid — kalevile ristpistes tikitud pinnaga lõhandikulapist ja lõngast punutud patsist. Mõõtmelt on see ristkülikukujuline või otstes teravnurkse kujuga lõhandikulapp olnud pikkuselt 18,5-36 cm ja laiuselt 1,5-7,5 cm. (Kuusik 2000, lk 20-21) Kahjuks ei õnnestunud leida ERM-i arhiivis teateid lõhandikulapi tähenduslikkuse kohta.

Kuuele õmmeldi otstest ahenev krae, mis kurgu alt kokku ei ulatunud (Piiri 2007, lk 8). Materjaliks oli põhiliselt kalev — labase või toimse sidusega tugevasti vanutatud villane või poolvillane viltja pinnaga riie (Kuusik 2007, lk 12). Värvikasutus oli lai, samuti esines lisaks kalevile mitmeid materjale. Krae materjalidest on kasutatud veel musta kuue materjali, musta siidi, lillat siid (Kuusik 2000, lk 16) ja ka sametit (Piiri 2007, lk 11). Värvilise kraelapi kasutamisega rõhutati krae piirkonda, mis osutab selle elemendi kaunistuslikule funktsioonile.

Õmblusmasina tarvitusele tulekust 19. sajandi lõpul (Piiri 2007, lk 9) hakati kuubede kaunistamisel kasutama masintikkeridu ka kui kujundlikku elementi (vt lisa 1, foto 8). Seda nii serva palistuse õmblusel teist värvi niiti kasutades (Kuusik 2000, lk 16) kui ka puhtalt esteetilisel eesmärgil kaaruseid ääristades ja lõhandikulapi pinda täites. Meeste pealistrõivaste puhul, mida kaunistati tagasihoidlikumalt, oligi teist värvi niit vahel ainsaks kuue kaunistajaks. Lääne-Mulgi laia seljaga meeste kuubedel oli aga uhkuse asjaks omada hõlmal punast voodrit, mis käies näha vilksatas (*Ibid*, lk 16). Arvatavasti oli just punase voodri kasutamisel kaunistuslik eesmärk.

Tänapäeval võib pigem kaunistuslikuks elemendiks pidada ka *laisalõnga*. Üleloomispistes õmmeldi pleegitamata valge linase niidiga kuue palistuse servale punane või punane-kollane lõng. Punane värvus ehk maagelõng on toleaeegse inimese maailmapildis riiete avauste ääristamisel tähistanud kaitset kurjade jõudude vastu. (*Ibid*, lk 39) Käsitsi õmmeldud kuubedel aitab selline võte tugevdada servi, vältida hargnemist (Piiri 2007, lk 6).

2.2 Kaunistuste paikkondlikud erinevused Mulgimaal

Kihelkonniti juurdusid erinevad nööri-kaunistuste seadmise viisid (Manninen 2009, lk 172) lõplikult välja 19. sajandil (Jürgen 2000). *Nööri-kaunistuste* kanti lisaks veel Tartu-, Võru- ja Pärnumaal (Piiri 2007, lk 13). Viljandimaa kõige toredamad nööri-kaunistused olid Tarvastu ja Paistu naistel (Kuusik 2000, lk 38). Helmes, mis kuulus Ida-Mulgi piirkonda kasutati kohati ka Lääne-Mulgimaal levinud laia seljaga kuuetüüpi (Piiri 2007, lk 8). Seega levisid kuuekaunistamises seal nii tagasihoidlik laad vanemat tüüpi lõike puhul kui ka toretsevus puusadega kuue näol.

Lääne-Mulgimaal levinud laia seljaga kuubede tagasihoidlikul kaunistamisel (vt lisa 1, foto 9) kasutati naiste puhul roheline ja punase lõngaga keerupaela. Meeste omadel ainult punast või puudus pael üldse. (Kuusik 2000, lk 16) Kraena kasutati naiste vammustel pruuni või halli (Jürgen 1999) või ka rohekat kalevit. Meeste kraed oli kas sinisest või rohelisest materjalist. (Piiri 2007, lk 8)

Ida-Mulgimaa, mille keskuseks on traditsiooniliselt peetud Tarvastu kihelkonda paistis silma eriti rohke kaaruspaela kasutamise poolest (vt lisa 1, foto 10) (Jürgen 2000). Naiste kuuele pandi Tarvastus lõhandikulapp rohelisest või punasest kalevist, meestele punasest. Paistus ja Helmes oli see naiste kuuel punasest, Paistu meestel rohelisest. Krae oli Tarvastu naiste kuuel roheline või sinine, meestel tumesinine. Paistus naistekuuel oli see punane, roheline või sinine, meestel tumesinine, roheline või tumepunane kalev. Helme naiste krae oli pruunist kalevist. (Jürgen 2000, 2001, 2002) Meeste kuubedel kasutati arvatavasti sinist või rohekat värvi materjali (Piiri 2007, lk 8).

Paikkondlikud kuuekaunistamises väljenduvad seega peamiselt kaaruspaela kasutamises. Rahvasuus on selle kohta levinud ka müüt, et nööri-kaunistuste seadmise viis olla määratud mõisahärra poolt, et viimane saaks „*oma orjasid teiste omadest eraldada*“ (Manninen 2009, lk 172). Sellist väidet võib pidada pigem alusetuks. ERM-i alaline korrespondent Viljandimaalt, August Mikk: „*Et mõisnik oleks andnud rõivaste kohta käskusid ja keeldusid, seda ei mäletata*“ (KV 15, lk 1209).

3. VILT SISUSTUSTEKSTIILINA

Vildi heade omaduste tõttu kasutatakse seda materjali rõivaste ja jalatsite valmistamisel, sisustuses, ehituses kui ka tööstuses. Tänapäeva olukorras, kus lambakasvatajatel jääb niivõrd palju villa kasutamata, võiks ka Eestis sisustustekstiilina rohkem ausse tõsta vildi, kui villakiudude häid omadusi edasi kandva ja primitiivsema valmistamise teel saadud naturaalse materjali. Pügamisest järelejäänud villa kaasajal enam väljaspool vabrikuid nii laialdaselt lõngaks ei kedrata, seega on tekkinud situatsioon, kus ka kvaliteetset toorainet ei tarbita täielikult ära. Osates rakendada vildi kasulikke omadusi ja tundes vildivalmistamise traditsioone, võiksid ka siinsed käsitöömeistrid seda laialdasemalt ja mõtestatumalt oma loomingus rakendada.

3.1 Vildi omadused

Hea soojapidavatus on kõige tuntum omadus villa puhul. Ka silmkoesemeid ja telgedel kootud villaseid kangaid on vanutamise teel tihedamaks tehtud, et muuta materjali veel soojapidavamaks. Saadud materjal ei lase tuult nii palju läbi ja on ühtlasi ka vetthülgav.

Vetthülgava omaduse tõttu villakiud ka määrdub suhteliselt vähe. Viltkangas, mis on valmistatud käsitsi ja primitiivvillast määrdub märksa vähem kui töödeldud, pestud ja värvitud villast vilt (Kallam & Tomasberg 2004, lk 99). Kiudu kattev lanoliinkiht ehk villarasv takistab määrdumist ja märgumist, seega ei vaja villane vilt sagedast puhastamist. (Sjöberg 1999, lk 182, Kallam & Tomasberg 2004, lk 11 kaudu)

Headest omadustest võiks veel mainida vildi vähest kortsumist, heli summutavat omadust (vähendab ruumi akustikat) ja halvasti süttivust. Isesüttivust ja tule levikut kirjeldava indeksi SIS 650082 nõudmiste kohaselt on vilt sisustuses aktsepteeritav materjal (*Ibid*, lk 11). LOL indeks, mille järgi hinnatakse kiudude süttivust (mida suurem number, seda tulekindlam on kiud), on tselluloosil keskmiselt 19, polüakrüülil ja polüamiidil 18, polüestril 20–22, villal 25. (Suojanen 1995, lk 46, Kallam & Tomasberg 2004, lk 11 kaudu)

Heade omaduste kõrval on veel selliseid, mis eelmistele alla jäävad. Vetthülgevuse tõttu on vill küll hinnatud, kuid ükskord märjaks saades on tal omadus kaua kuivada. Veel tuleb nimetada viltmaterjali madalamat koormustaluvust (Kallam & Tomasberg 2004, lk 11) võrreldes silmkootud ja telgedel kootud villaste kangastega. Viimaste tehnikate puhul kasutatakse ketramisega tugevdatud villakiudu (Matsin 2002, lk 16), mille omavahelise põimimise tulemuseks on järelkult tugevam materjal kui lahtiste villakiudude töötlemise teel saadud vilt. Samuti on viltmaterjal kehvema langevusega (Kallam & Tomasberg 2004, lk 11) kui kangad, kuigi pea ligilähedaseks võib ka villa viltida nuno tehnikas, ühendades seda õhulise, hõreda kangaga.

100% naturaalsest villast valmistatud viltmaterjal on tervislik valik soojapidavuse seisukohalt. Kui vildi valmistamisel ei ole teda töödeldud keemiliste vahenditega, samuti hilisemal korrektsel puhastamisel, pole tarvis karta ka allergiaid.

3.2 Vildi hooldamine

Vildi hooldamisel tuleb meeles pidada villa kiu omadusi. Nagu silmkoeliste kui ka telgedel kootud villaste esemete puhul, tuleb nende hooldamisel vältida edasist villa vanumise efekti.

Vilti tuleb pesta samadel tingimustel nagu teisi villast esemeid ja villaseid vaipu ehk kasutades spetsiaalseid villapesu programme või järgides samu nõudeid käsipesu puhul. Pesuainena võiks kasutada villašampooni, majapidamis- või lasteseepi. Üle 40 °C pesuvesi võib uuesti alata villa vanumise efekti. Kindlasti ei ole soovitatav vilti hõõruga ega tsentrifuugida, kuna see vanutab vilti mehhaaniliselt. (Kallam & Tomasberg 2004, lk 99)

Tomasberg ja Kallam soovivad puhastamiseks veel järgmist (2004, lk 100): *“Kõige parem oleks pesta vilti suvel jõe ääres naturaalse seebiga. Pärast pesu võiks vildi keerata jämeda ümara puupulga ümber. Suuri viltkangaid nõrutatakse rullikeeratuna, püstises asendis. Hiljem võib vilt kuivada kas rippudes üle pulga või horisontaalselt.”*

Vilt kogub staatilise elektri mõjul endasse vähem tolmu kui kunstmaterjalid. Säilitamiseks vildi tervislikku aspekti tuleks regulaarselt materjali kas kloppida või tolmuimejaga puhastada. (Sjöberg 1999, lk 89, Kallam & Tomasberg 2004, lk 99 kaudu)

Kuna vildi saamiseks ei ole villakiude eelnevalt töödeldud lõngaks ja seejärel koeks nagu kahe eelpool mainitud tehnika puhul, tuleb arvestada, et vildil on omadus märjaks saades kaotada oma vorm. Seega nõuab vildist ese peale puhastamist suuremat tähelepanu.

Vormi taastamiseks on soovitatav pärast pesu vilti aurutada triikrauaga läbi märja lapi. Veel parem on seda teha, siis kui vilt on veel niiske, viimasel juhul ei pea triikimislappi niisutama. (Kallam & Tomasberg 2004, lk 100) Sel juhul võiks materjali aurutada pahemalt poolt.

Traditsiooniline lähenemine viltvaipade puhul Turkmeenias on olnud nende uuesti üle rullimine mustuse eemaldamiseks. Selline puhastusviis aitab ühtlasi ka hoida vildi vormi ja algset suurust, mida muud puhastusvõtted nii hästi ei võimalda. (Kallam & Tomasberg 2004, lk 100)

3.2.1 Koitõrje

Villaste esemete suurimaks vaenlaseks on riidekoi, kelle tõugud toituvad villast. Lisaks tavalisele riidekoile võivad tavalises majapidamises leiduda veel kasukakoi, vildikoi, harilik nahanäkk, täpiline nahanäkk jne (Kiik 2010). Pidades meeles teatud fakte, on võimalik koide poolt tekitatavaid kahjustusi ärahoida.

Koid munevad oma munad pimedatesse ja harva häiritavasse kohta. Enim armastavad nad musti ja võidunud rõivaid, kolikambreid, voodialuseid, pööninguid – piirkondi, kust regulaarselt tolmuimejaga ei puhastata ja koimunad vabalt kooruda saavad (*Rentokil'i poolt pakutav koitõrje...* 2010). Tolmuimeja eemaldab villa pinnalt sinna kinnitunud koimunad. Kuna koimunad kinnituvad tekstiilidele suhteliselt kergelt on kasu ka esemete tuulutamisest (Kiik 2010). Kevadisel ja suvisel ajal tuleks akende avamisega aga ettevaatlik olla, kuna koid armastavad sooja ja niisket kliimat (Kallam & Tomasberg 2004, lk 52). Seda kinnitab ka Hiimäe, kelle andmetel arvati varasemal ajal koisid tekkivat niiskuse toimet iseenesest (Hiimäe 1997-1998). Majutusasutustel, kus on nõudeks pidev koristamine, ei tohiks puhtuse pidamise tõttu koidega suuri probleeme tekkida.

Koide tekkimise vastu annab võidelda nii looduslikul teel, kui keemilisi vahendeid kasutades. Viimaseid võiks proovida alles siis, kui looduslike tõrjevahendite efektiivsus on ära proovitud. Koide ärahoidmiseks sobivad igasugused vängelõhnalised taimed, nagu koirohi, lavendel, eukalüpt, sookail, soolikarohi, tõhusad peletajad on ka vürtsid, nagu nelk, loorber, kaneel jms (Kiik 2010). Samuti võib ennetamiseks kasutada apelsinikoori, kirbumünti, tubakalehti, pihlakaõisi, kastanimune, eukalüptiõli, lavendlipabereid või aromaatsed punaseedri koortest valmistatud õli (Kallam & Tomasberg 2004, lk 52).

Ratsionaalne lähenemine koikahjustuste ärahoidmiseks eelnevatel sajanditel on olnud tekstiilesemete hoidmine riideaidas, mille keskkond pole kahjuritele elukohana vastuvõetav (Kiik 2010). Traditsiooniliselt lähenedes on aidanud koide vastu võitlemises talvisel ajal tekstiilesemete viimine kuuma sauna või pakaselise ilmaga lumele tuulduma (Kallam & Tomasberg 2004, lk 52). Kevadel aitab koisid hävitada viltide kuivatamine väljas. Selleks tuleks villaseid esemeid hoida päikesepaistelisel päeval väljas, mitte otsese päikese kiirguse käes, varjus 4-5 tundi. (Konsa 2006, lk 168)

Paar korda aastas olekski soovitatav profülaktika mõttes praktiseerida külmutamist ja kuumutamist. See aitab tõhusalt olukorras, kus koiliblikas on munad juba munenud ja soovitakse ära hoida edasiste kahjustuste tekkimist. Vastsete hävitamiseks tuleks esemed viia keskkonda, kus temperatuur on vähemalt -18°C või $+40^{\circ}\text{C}$. Oluline on, et temperatuurimuutus oleks järsk. Üldiseks reegliks madalate temperatuuridega on, et kasutada nii madalaid temperatuure kui võimalik, külmutada nii kiiresti kui võimalik ja nii kaua kui võimalik. Koidele mõjub surmavalt temperatuur kuni -20°C 10 tunni jooksul. Kuuma suhtes on koid väga tundlikud, 40°C juures hukuvad nad juba 4 tunniga. (*Ibid*, lk 165-167)

Keemilistest vahenditest võiks proovida rõivaste aurutamist äädika-aurus (Hiimäe 1997-1998). Kaubanduses on saadaval ka erinevaid tõhusaid pihusteid, tablette jne. Mürkide kasutamisega tuleks aga ettevaatlik olla, sest kasutades mürke, mürgitame iseennast, kuna need jõuavad tekstiilide kaudu ka inimese organismi (Kiik 2010).

4. MÄNNIKU METSATALU TEKSTIILID

Looduslikult kaunis kohas metsade keskel 10 kilomeetrit Viljandist Loodi looduspargi servas Sinialliku järve lähedal asub Männiku Metsatalu. Metsatalu asub Intsu külas, kuuludes endisaegsesse Paistu kihelkonda. Lisaks majutusele on Metsatalus mitmeid võimalusi puhkuse veetmiseks, majutuseks, koverentside ja erinevate ürituste läbiviimiseks. Territooriumil on majutushoonele lisaks veel eraldi hoone koolitusteks, seminarideks, konverentsideks, nõupidamisteks, mõttetalguteks, koosolekuteks kuni 50-le inimesele. Nimetatud tegevusi võib olenevalt seltskonna suurusest läbi viia renoveeritud palkaidas, kus võib soovi korral proovida veel kangakudumist, paelte punumist jne. Samas käsitööaidas on ka eraldi sissepääsuga nn talupoja sviit magamistuba, elutoa ja kööginurgaga. Metsatalu territooriumil on veel telkimise võimalus, piknikuplats, lõkkekoht, grill, väliköök, ujumiskoht, mänguväljak ja varjualus 80-le inimesele. Külastajatel on võimalik ümbruskonnas matkata, paadiga tiigil sõita, metsaande korjata, käia nii puuküttega soome saunas kui ka suitsusaunas, talvel suusatada ja kelgutada.

Olemasolevale käsitööaidale lisandub 2011. a. kevadeks samasuguse põhiplaaniga traditsiooniline palkait (vt lisa 2, joonis 1). Ait hakkab täitma majutuseesmärki, koosnedes kahest talupoja sviidist, milles mõlemas on lisaks sanitaarruumile elutuba avatud köögiga ja magamistuba. Sisustuses jälgitakse interjööri sobivust üle-eelmise sajandivahetuse talupoegliku stiiliga. Materjalidest eelistatakse looduslikke ja looduslähedasi — seda ehituses, siseviimistluses ja -kujunduses. Seetõttu sobituvad lambavillast valmistatud ja mustritelt mulgiainelised vooditekid ja seinavaip sellesse naturaalsesse keskkonda hästi.

Aida projekteerimisel ja ehitamisel jälgitakse Mulgimaa ehitustraditsioone. Ööbijatele loodetakse pakkuda lisaväärtust läbi vahetu kogemuse — ruumide kütmine ja söögitegemine on lahendatud mõlemas sviidis puupliidiga. Paljudele on tänapäeval selline eluviis uudne, teistele nostalgiline, kolmandatele aga igapäevane. Klientidele soovitakse seeläbi pakkuda lisaks puhkusele ka kultuurilist elamust traditsioone väärtustava kontseptsiooni läbi.

Tellijapoolsed soovid on, et tekstiilid oleksid Mulgimaa ainelised ja sobituksid traditsioonilise palkaida sisustusse. Kuna magamistuppa on ettenähtud üle-eelmise sajandi

talupoeglikku stiili järgivad kaks üheinimese voodit, mida vajadusel saab asetada kokku üheks voodiks, siis saab vooditekke olema ka 2, mõõdult 85x183 cm. Elutoa seinu saavad katma 2 95x95cm suurust viltvaipa. Viltmaterjalist sisustustekstiilid annavad aidale juurde soojust, hubasust ja isoleerivad heli.

4.1 Vildist tekstiilid

Viltimine on Eestis levinud tehnoloogiana viimastel aastakümnetel, kuid seda tehnikat kasutades enamasti ei arvestata eesti tekstiilipärandile omast värvide kasutust ega kindlale piirkonnale omast mustrite valikut. Uued tehnikad võetakse võõrastelt kultuuridelt üle, kuid nende sulandamise tulemused ei sobi enamasti kohalike traditsioone väärtustada püüdvale eesti käsitöö ilmega kokku. Seetõttu üritangi lõputöö praktilise osa eeskujul propageerida eesti tänapäevases käsitöös just kohalike traditsioonidega arvestamist, kui kasutatakse võõrast tehnikat.

Kui tänapäeval luuakse tarbeesemeid etnograafilise tekstiilpärandi ainel, siis tavaliselt võetakse ainest just dekoorist. Harvem ka tehnoloogilist poolt ja materjalide, värvide kasutust silmas pidades. Näidetest, kus eesti tekstiilpärandit on toodud tänapäeva tarbeesemetele võib nimetada nt seelikutriibustike kasutamist jalanõudel, rõivaesemetel, kandekottidel, rinnamärkidel jne. Ka mulgi naiste pidurõivastuse juurde kuulunud puusapõllet on arhailine tikand ümbritsemas meid tänapäeval nii internetikeskkondade kujundustes, keraamilistel tarbeesemetel, igapäevastest rõivasesemetest rääkimata. Sajanditetaguste mustrite toomine tänapäeva ja nende kasutamine uudes vormis õnnestub mõnel juhul paremini kui teisel (kuigi enamasti tagab mustrite ellujäämise). Enamasti on minu meelest õnnestunud katsed just need, kus tekstiilpärandiga on ringi käidud hoolikalt, hoitud eemale võõrastest värvikombinatsioonidest ja tehislisest lahendusest. Näiteks kaasaegsesse interjööri sobituvad hästi suured villased arhailise tikandiga kaunistatud põrandapadjad, mis on valmistatud naturaalsest materjalidest. Tikandi algupärane värvigamma ja selle tagasihoidlikkus ühildub telgedel kootud ja lambavillaga täidetud padja kattega kenasti. Samuti särkidelt ja käistelt tuntud maitsekas lill- ja ristpistetikand, mida on kasutatud kaunistamiseks algupärasest erinevat vormi — diivanipatja.

Metsatalu viltvaipade puhul olen kasutanud mosaiiktehnikat. Traditsioonilise rändrahvaste maailmapilti kajastava ornamentika asendan aga mulgi tekstiilidelt pärineva kujundikeelega — mulgi pikk-kuubede nöörikaunistustest inspireeritud kujunditega. Võõrapärase tehnika ja Eesti ornamentika ühildamiseks oli tarvis uurida mõlemat teemat kajastavat kirjandust

ja illustratiivset materjali. Samuti tutvuda nii funktsionaalse kui tähendusliku poolega, et jõuda vaipade kavandamisel tulemuseni, kus selliselt kombineeritud tehnika ja kujundikeel on õigustatud.

Uurides Aasia mustrilisi vaipu, otsustasin kavandamisetapis Metsatalu viltvaipade puhul järgmist: valmistamiseks kasutan Aasiast pärineva mosaiiktehnika võtteid; kaunistuslikus pooles toetun Eesti vanemast tekstiilivaramust pärinevale kaaruspaela ornamentikale. Leian, et tehnika ja kujunduse omavahelist kokkusobivust võimaldab selline lähenemine kõige paremini. Kuna tekstiilide puhul peab mulgiainelisus ikkagi välja tulema, siis vaipade kavandamisel üritasin hoiduda vöörapärastest kujunditest ja lahendustest. Kuid siiski, Aasia viltvaipade mustrites on ka Eesti etnograafiliste vaipadega ühisjooni, nt jaotuse osas. Vooditekkide puhul sai mustriosa kavandatud keskväljaku sisse, mis on ka Lääne-Eesti pindpõimes vaipadele iseloomulik olnud. Suurt vooditeki pinda aitab selline vaiba jaotamine keskosaks ja ääreks paremini täita.

4.2 Tehnika ja dekoor

Viltmaterjal, mis traditsioonide kohaselt on käsitsi vilditud saab tänapäevaseid võimalusi kasutades valmistatud hoopis MTÜ Maavillase Seltsi viltimismasina abil (vt lisa 1, foto 11). Masina abi kasutades on võimalik vähendada ajakulu ja isikliku töömahu hulka, see omakorda võimaldab luua tervikut ühe talupojasviidi vilttekstiilide näol. Villaks on värvimata lambavill - lambapruun ja naturaalne valge.

Voodikatted ja seinavaiba teen ühekihilised, kuna päevatekkide eesmärki täitvad viltkatted ei hakka kandma sama funktsiooni (põrandakatmise jm) nagu traditsioonilised viltvaibad Aasias. Seetõttu teen tehnikas teatud mööndusi, mida on soovitanud ka Eesti viltnikud¹ L. Kallam ja L. Tomasberg oma magistritöös: „*Teiseks võimaluseks on (masin)õmblusega läbi teppida või tikkida ühekordne vilt. See annab materjalile samuti tugevust ja venivuski väheneb märgatavalt.*“ (Kallam & Tomasberg, 2004, lk 98) Metsatalu viltvaibad on tepitud nii käsitsi kui õmblusmasinaga, kuid oma tagasihoidlikkuselt mõjuvad tepingud rohkem kujundusliku elemendina.

Traditsiooniliselt on mosaiikvaibad olnud tervenisti mustri- kaetud. Metsatalu voodikatted ja seinavaip saavad aga tagasihoidlikumad ja suure-mustrilised (suurendus algsest motiivist). Vooditekid saavad keskväljaku jaotuse, keskmine osa koosneb kolmest rombist, millest keskmist annab edasi kaaruspaela joon. Seinavaipa ilmestab silmusnelinurga motiiv, mis

¹ L. Kallami ja L. Tomasbergi soovitatud sõna vildimeistri kohta (2004, lk 10).

on samuti kujundatud kaaruspaela joonega. Lihtne tausta kujundus jääb toetama nii vooditekkide, kui ka seinavaiba puhul mulgi kaaruspaelaornamentikat. Lõikeservade õmblusi katab paremalt poolt punastes toonides kahesuunaline keerupael, pahemalt poolt laisalõng, mis aitab paremini vilditükke kinnitavaid õmblusi tugevdada ja venivust takistada.

Vildist vooditekkide ja seinavaipade ilmestamiseks lähtun mulkidele omasest kaaruspaela mustrist, mille toon üle teise materjali ja tehnikasse. Kasutades algsest erinevaid materjale üritan saavutada mõjuvat tulemust. Sellest tulenevalt saavad motiivid suurendatud ja läbitepitud, kahe erisuunalise keerupaelaga ääristatud. Need tehnilised lahendused on tingitud Aasia viltvaipade valmistamise traditsioonidest, millel lisaks esteetilisele väärtusele on ka praktiline eesmärk. Õmblemine ja läbiteppimine annavad tekstiilidele tugevust ja kestvust, mõjudes samas ka kaunistuslike elementidena.

Seinavaiba puhul moodustab kaaruspaela joon eraldi tuntud motiivi — silmusnelinurga, mida võib eesti rahvakunstis kohata kõige enam puitesemete dekooris. Samuti on kasutatud teda juba 9.-12. sajandi metallehetel. Selle endine tähendus on unustatud, kuid üksikud harvad andmed räägivad sellest, et seda kasutati veel ülemöödunud sajandil kaitsva tähendusega maagilise märgina. (Tihase 1974, lk 241) Soomes ja Karjalas on silmusnelinurk olnud abielu ja viljakuse sümboliks (*Ibid*, lk 242)

Seinavaibas on see väljalõike teel saadud kujund paigutatud lõhandikulapilt tuttava tumepunase pinna ääristuseks. Silmusnelinurk ja kaaruspaela mustrid on algselt saadud ühe katkematu joone abil. Kahesuunaliste keerupaelte kinnitamine lõikeservadele võimaldab seda efekti ka edasi anda. Kujundi saavutamiseks tegin töö käigus materjalide ja võtete suhtes mõõndusi. Nimelt silmusnelinurga moodustava kaaruspaela kujundi puhul otsustasin loobuda välimiste lõikeservade katmisest kahesuunalise keerupaelaga, et kompositsiooni tasakaalus hoida. Tulemuseks oli huvitavam pind, mis seob silmusnelinurga kujundit paremini kokku selle piiridest väljapoole jäävaga. Keerupaela asemel kasutasin hallist kahekordsest lõngast varspistete asemel saadud joont.

Liikuvuse saavutamiseks imiteerin nurkades halli vildi tükke kasutades kaaruspaela jätkuvat joont, mis hajub tausta sisse. Kuna eesmärgiks oli saavutada hajuvust, siis said need osad hiljem kinnitatud taustavildi peale nõelviltides. Mosaiiktehnikat, millest ülejäänud vaip valmistatud on, selle kujundi edasi andmiseks kasutada ei saanud.

4.3 Valmimisprotsessi analüüs

Tellimuse viltide valmistamiseks MTÜ Maavillase Seltsis sain anda sisse, kui tekstiilide tellija leidis vanaaegsed voodid, mida tekid tulevikus katma hakkavad. Mõõtes ära voodiotsad, sai võimalikuks lõpliku kavandi väljavallimine. Tööproovi põhjal, mis valmistati lambapruunist ja hallist villast otsustasin kasutada vooditekkideks kahepoolseid vilte (lambapruun ja valge). Algne plaan muutus esimese pika vooditeki vildi kättesaamisega, mille heledam pool sai heleduse osas väga ebahühtlane, samuti oli tekkinud valgest villaloorist osadele kohtadele voldid, ning soovimatud mustrid viltimismasina plaatidest.

Töö peaks algama kvaliteetsest algmaterjalist. Vilditükkide kvaliteet sõltub suures osas kasutatavast villast. Hea tulemuse saavutamiseks tuleks läbi katsetada erinevate villade viltumise omadused ja tulemuse struktuur ja seejärel teha valik kasutatavate villade osas. Reaalsuses on aga nii, et enamasti jääb suurem rõhk vildi valmistaja ja tema pakutava villa kvaliteedi usaldamisele, kui erinevate villade kokkuostmisele ja katsetamisele. Tööstuslikult valmistades läheks ka katsetamine kallimaks. Masinvildi ja käsitsi viltimisel on tulemuses siiski vahe, seega leidsin, et parema lõpptulemuse saamiseks ei ole mõtet katsetada erinevaid villasid käsitsi viltides, kui lõpptulemus saab nagunii masina abil tehtud.

Vooditekkide mustri vahetumise tingis osaliselt mõõtkava suhtes ebatäpselt joonistatud kavand ja valge vildi halb kvaliteet. Kvaliteedi parandamisega (nii vildi valmistajate kui ka minu poolt) kahanesid vildi mõõdud, mis nõudsid ka kavandis möönduste tegemise. Algset kavandi tehes arvestatasin umbkaudsete voodi mõõtudega, kuna tekstiilide tellija ei osanud veel kindlaid mõõte öelda. Esialgselt arvatud mõõdud muutusid peale voodiotsade ostmist tellija poolt, mis omakorda tekitas kavandi mõõtude osas segadust. Selleks ajaks oli ära otsustatud põhiline mustrilahendus ja selle jaotumine teki peal. Ümber tuli otsustada seega kaaruspaela mustri valik. Viimane sai vahetatud ruumi puudumise pärast lihtsama lahenduse kasuks. Mulgipärasus, mis esialgselt kavandilt selgelt välja tuli, muutus ühtlasi ka vähem paikkondlikuks, andes niigi võõrapäraselt mõjuvatele vooditekkidele orientaalset muljet. Siiski on mustri saavutamisel jälgitud algselt ideed — kaaruspaela motiivi saavutamine ühe joonega.

Lõputöö praktilist osa teen sellises mastaabis esmakordselt. Eelnevalt puudus kogemus ajakulu suhtes, samuti tooraine tundmisest. Valge villa valimisse esimeseks suuremaks tööks oleksin võinud ettevaatlikumalt suhtuda, kuna väidetavalt on valgel villal kehvem viltumisomadus. Seega võivad vooditekkideks kasutatavad erinevast villast valmistatud materjalid struktuurilt erineda.

Vooditekkide viltidest vastas ootustele lambapruun materjal mõõtude, ühtluse ja tiheduse osas. Valged vildid ei tahtnud aga valmistajal kõige paremini õnnestuda. Ideaalselt vanunud valget vilti seega ma ei saanud. Mõlemaid — nii vooditeki, kui ka seinavaiba valget vilti sai pesumasinas üle vanutatud tihedama ja tugevama materjali saamiseks. Seinavaiba tüki puhul õnnestus see paremini, kuna mõõtmelt on see vooditeki omast väiksem.

Seinavaip valmis vooditekkidega sarnaselt mosaiiktehnika (vt foto 1) ja selle valmistamiseks läks tarvis kahe seinavaiba jagu vilditükke. Teisest, hallist tükist saab hiljem samuti seinavaip sama aida teise talupojasviiti. Ühte halli ja teist valget vilti tuli üle vanutada, et saada tihedamat materjali. Valge sai pesumasina vanutatud, mõlemaid käsitsi rullitud. Mõlemaid tuli triikrauaga läbi marli ühtlaseks aurutada. Hall vilt nõudis õigesse mõõtu venitamist.

Algselt plaanitud ruutmeetri suurusest seinavaibast sai 95x95 cm suurune vaip. Mõõtude vähendamine oli tingitud halli vilditüki suurusest, mis kahanes peale kuivamist. Edasi tuli valge seinavaiba

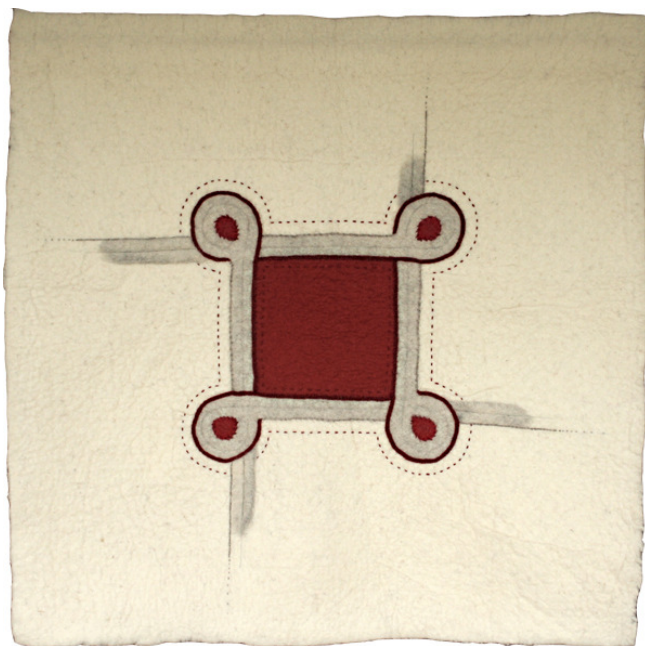

Foto 1. Seinavaip

lõikeservadest kraasiga villa lahti tõmmata, et tekitada loomulikumat muljet (vt lisa 1, foto 12). Selleks oli tarvis servad uuesti kuuma vee ja seebiga üle viltida. Tööproovi puhul sai seda võtet edukalt järele proovitud. Kuna valge vill tundus olevat kehvema viltumisomadustega, siis ei tahtnud lahti kraasitud osad väga kergesti uuesti vanuda. Tulemuseks oli pehmete äärtega seinavaiba vilt. Tugevdamiseks kinnitasin servades olevaid villakiude nõelviltides. Ääri võib viimistleda ka alles siis, kui vaip on valmis. Tükkide kokkuõmblemisele järgnenud keerupaelte kinnitamisel leidsin, et kaaruspaela õmblemine mõlemasse serva vähendab kujundi ja materjalide valikuga ja käsitsi tepinguga saavutatud tundlikkust. Seega otsustasin jätta silmusnelinurga külgede lõikeservad keerupaeltega katmata ja õmmelda kinnitusõmblused üle varspistes halli kahekordse lõngaga (vt lisa 1, foto 13). Saadud tulemus aitab tekitada paremat kooslust vaiba keskosa ja seda ääristava lahendusega. Viimase etapina õmblesin vaiba ääred pahemalt poolelt kolmekordse linase niidiga eelpistes üle, et vähendada veninud äärte ilmet, mis tekkis vaiba pideva pööramisega õmblemise käigus, et ennetada seda ka vaiba kasutamisel tulevikus.

Valminud seinavaiba puhul kombineerisin erinevaid võtteid. Ainult mosaiiktehnikast vaiba valmistamisel ma ei lähtunud. Kavandatud pind ja värvilahendus ei läinud positiiv-negatiiv kontseptsiooniga täielikult kokku, kuna soovisin, et aida teine talupoja sviit saab samuti seinale vaiba, mille keskel on punane ruut. Positiiv-negatiiv efekt tekib aida seinavaipade puhul vaid tausta ja silmusnelinurga suhtes.

Vooditekkide (vt foto 2) valmistamine oli suuremaks väljakutseks. Töö käigus vahetasin pika valge vildi parema kvaliteediga valge vildi vastu. Algselt kasutada plaanitud valget vilti soovisin kuuma vee abil rullides tugevamaks muuta (vt lisa 1, foto 14), kuid suure tüki puhul osutus hea tulemuse saavutamine raskendatuks. Vanuma kippusid pigem küljed, mis jäid igas suunas rullides alati sissepoole. Murdsin suure vilditüki keskelt kokku, et rullides keskmine osa sissepoole jääks ja rohkem vanuks, kuid ka selle lähenemisega ei õnnestunud saavutada soovitud tulemust. Leidsin, et viga polegi ainult vanutusastmes, vaid pigem mängivad rolli ka villa kvaliteet ja vildi algsel valmistamisel masina plaadi muustrist tekkinud augud, mida valmistaja erinevas etapist lisatud villalooriga parandada oli üritanud.

Kvaliteediga rahulolematuna konsulteerisin viltide valmistajaga paremini vanunud ja ühtlasema valge vooditeki vildi saamiseks. Palvele tuldi vastu ja sain vahetada ära valge pika vildi sellise vastu, mis valmistati ühes jaos ja mille algsel valmistamisel ei olnud tekkinud auke. Lõputöös kasutatud valge vooditeki vilt on siiski loodetust õhem ja vähem vanunud, mis võib omakorda viia selle osa kiirema kulumiseni mosaiiktehnikas voodikattel. Ka seda vilti vanutasin pesumasinas üle, kuid tihedus peaaegu, et ei muutunudki. Järgmisena tuli valget märga vilti õigesse mõõtu venitada, mida kahe mehe jõul ka üritasime (vt lisa 1, foto 15). Pikkusse venitades kahanes aga omakorda laius ja ühel hetkel tuli otsustada kompromissi kasuks, kuna pikkust ei õnnestunud enam juurde venitada. Märjalt 190 cm pikkuseks venitatud vilt kahanes kuivades ligi 5 cm, mis tingis ka lõpptulemuseks algselt soovitud lühema vooditekkide komplekti. Eeltöödest viimasena aurutasin viltmaterjal ühtlaseks. Minu kogemuste järgi annab sama efekti ka märjalt rullimine.

Peale eeltöid sai hakata rakendama mosaiiktehnikat. Järgnevalt tööetapid lühikirjeldusega:

1. Kahe vooditeki viltide ühte mõõtu lõikamine.

Lõikamisel kasutasin käärde asemel ketaslõikurit, spetsiaalset lõikematti ja joonlauda, mis võimaldasid saada väga sirgeid servi.

2. Mustri joonistamine pealmisele vildile.

Mustri joonistasin tumedamale, st lambapruunile vildile, kuna sealt paistab valge õmbluskriit paremini välja (vt lisa 1, foto 16).

3. Viiltide kokkutraageldamine.

Vildid traageldasin omavahel villase kahekordse lõngaga kokku. Traageldamise eesmärk on hoida lõikamisel vilte nihkumast, seega kinnitasin eelpistetes vildid markeeritud lõikekohtade lähedusest.

4. Mustri väljalõikamine.

Kujundid lõigatakse välja kahest vildist korraga, tehes lõikeid noaga. Mustri väljalõikamiseks on tarvis, et materjal oleks pingul, seega on lihtsam teha seda kahekesi. Abikäe puudumisel kasutasin materjali pingutamiseks õmblusmasina raskust (vt lisa 1, foto 17), mis säästis mind seletamise vaevast, kust, miks ja kuidas täpselt tuleks vilti pingutada. Masina raskuse abil sain üle laua serva lõigates ideaalselt hakkama. Raskusi tekkis aga hoopis sisselõike tegemisega. Noa surumisel oli esmatähtsaks, et saaks tekitada augu, millest edasi lõigata. Tugeva surve avaldamisega kippus esimene lõige aga veidi viltu minema.

5. Tepingute tegemine.

Kuna tepingud, eriti masinteping, tugevdavad materjali, pidasin nende olemasolu vajalikuks. Tepinguid tegin nii käsitsi, kui ka õmblusmasinaga. Kõigepealt valisin õmblusmasina pistetest välja sobivaima, neid proovitükkide peal katsetades. Valituks osutus põhiliselt looklev piste, mis on sirgest pistest kindlam ja ka ilusam. Sirget, pikkade pistetega masintepingut kasutasin vaid kaaruspaela joone keskosa väljatoomiseks. Kuna kujund asub vaiba keskel ja mitme lõikeserva vahel arvan, et sirgest õmblusest tulenev tõenäosus vildil kaheks tükiks eralduda on suhteliselt minimaalne. Seejärel teppisin silma järgi lõikeserva lähedalt vooditeki vilditükid läbi. Vooditekkide keskosa rombid teppisin kolmekordse lõngaga käsitsi. Parema ja korrektsema tulemuse saamiseks tuleks tepingud teha siis, kui vaibad on kokku õmmeldud ja lõikeservad keerupaeltega kaetud. Selleks oleks tarvis kasutada spetsiaalseid masinaid või tellida allhange teppimistöökojast, kuid mõlemad variandid olid minu puhul kättesaamatud.

6. Viltvaipade traageldamine.

Vooditeki tükkide kinnitamine osadest kohtadest aitab hiljem ühtlasemat tulemust saavutada. Ka siin kasutasin traageldamisel mitmekordset villast lõnga (vt lisa 1, foto 18).

7. Viltvaipade kokkuõmblemine.

Esmalt õmblesin vooditeki laisalõngaga kokku pahemalt poolt. Laisalõngaks, mis aitab paremini õmblusi fikseerida, mõjudes ka kujundliku elemendina, kasutasin kolmekordset punast lõnga. Õmblemisel kasutasin 6/2 Jõgeva lambapruuni lõnga, mis on 8/2 lõngast tugevam. Kui

pahemalt poolt olid tükid omavahel vooditekiks kinnitatud (lisa 1, foto 19), õmblesin sama lõngaga ka parema poole lõikeservad kinni. Leian, et mida rohkem on materjal läbiõmmeldud, seda tugevam ta saab.

8. Keerupaelte kinnitamine

Enne keerupaelte kinnitamist parema poole lõikeservadele (vt lisa 1, foto 20) tuli kindlasti kontrollida lõngade värvikindlust. Paelte valmistamisel oli kõige raskem minu jaoks leida ilusat, sügavat tooni sooja punast, mis ei annaks kuumuse mõjul värvi. Mitmeid, tooni poolest sobivaid lõngu ei saanud ma seepärast kasutada, kuna kartsin, et need võivad tulevikus teadmatuses ja oskamatuses vaipade hooldamisel valgele vildile värvi anda. Paelad keerutasin kahesuunaliselt, enamasti Jõgeva kolmekordsest punasest lõngast. Huvitavama tulemuse saavutamiseks kasutasin keerupaelteks erinevates toonides punast lõnga, millest säravaima paigutasin vaiba keskel asuva kaaruspaela kujundi äärtesse. Seejärel kinnitasin kahesuunalised keerupaelad traagelniidiga. Käsitsi kinnitamisel kasutasin peenvillast mitmekordset punast lõnga, mida iga piste järel pingutasin, et tulemuseks oleks tugev kinnitus.

9. Viimistlus.

Veninud äärte ilmet, mis tekkis vaiba pideva pööramisega õmblemise käigus vähendasin triikrauaga läbi marli aurutades. Valgete äärtega vooditeki õmblesin pahemalt poolt äärtest eelpistetega linast niiti kasutades üle, et ennetada ja vähendada äärte venivust, mis võib tekkida vooditeki kasutamisel.

Foto 2. Mosaiiktehnikas vildist vooditekid. Autori foto (2010)

4.4 Tähelepanekud

Järgnevad tähelepanekud tegin viltvaipade valmistamise protsessi käigus. Enamust neist täheldasin olukordades, mida algselt olin plaaninud lahendada teistmoodi. Järgnevas esitan ettepanekud, mida edaspidi arvestada:

- arvestada allhanke kasutamisel võimalike ootamatuste esinemist;
- võimalikult varakult teha mõõtkavas 1:1 tööjoonis;
- mustri väljalõikamisel jälgida, et vildid asetseksid üksteise peal hästi täpselt;
- muster tuleb välja lõigata hästi täpselt — parema poole serva saab küll paelaga kergelt korrigeerida, aga mitte pahema;
- traageldamiseks kasutada villast lõnga, kuna hoiab tööproovist suuremaid tükke paremini koos;
- kontrollida keerupaelteks kasutatavate lõngade värvikindlust, eriti kui kasutada valget vilti.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et valmistatud tekstiilid näivad oma lahenduse poolest uudsetena, seega mõjuvad ka huvitavalt. Kuna nimetatud tehnikaga olin varem tutvunud ainult põgusalt, ei osanud ma ette ennustada nende valmistamise aja- ega materjalikulu. Samuti tuli esialgsesse kalenderplaani muudatusi teha, kuna allhanke kasutamisel viltide valmistamiseks ilmnis negatiivseid ootamatusi. Lõputöö praktilise osa valmistamisega saadud suur kogemus aitab edaspidi sarnaseid ettevõtmisi planeerida.

4.5 Aja- ja materjalikulu

Tööaja kulu vooditekkide valmistamisel

Järelvanutus pesumasinas, kuivamapanek, õigesse mõõtu venitamine – 30 min

Lahja äädikalahusega aurutamine – 1 h

Mõõtulõikamine – 1 h

Servade kraasimine, käsitsi viltimine – 4 h

Servade nõelviltimine – 2 h

Kavandi suurendamine 1:1 mõõtkavasse – 2 h

Viltide ühendamine traageldusega – 1 h

Mustri joonistamine pealmisele vildile – 2 h

Mustri väljalõikamine – 1 h

Tükkide käsitsi ühendamine mõlemalt poolt – 36 h

Tepingud (masinaga ja käsitsi) – 8 h

Paelte tegemine, kinnitamine – 18 h

Viimistlus – 3,5 h

KOKKU 80 h

Tööaja kulu seinavaiba valmistamisel

Järelvanutus pesumasinas, kuivamapanek, venitamine – 30 min

Käsitsi rullimine, servade tugevdamine, lahja äädikalahusega aurutamine – 1h

Mõõtulõikamine – 30 min

Servade kraasimine, käsitsi viltimine – 2 h

Servade nõelviltimine – 1 h

Kavandi suurendamine 1:1 mõõtkavasse – 1 h

Viltide ühendamine traageldusega – 30 min

Mustri väljalõikamine – 30 min

Tükkide käsitsi ühendamine, masinaga ja käsitsi teppimine, paelte kinnitamine – 30 h

Viimistlus – 3 h

KOKKU 40 h

Vooditekkide ja seinavaiba kogu materjalide maksumus

Kauba nimetus	Kogus	Hind	Summa
Vildid	5 m ²	426 EEK	2130 EEK
Marli	1 m	10 EEK	10 EEK
Tüll	0,75 m	88 EEK	66 EEK
Äädikas	1 pudel	8 EEK	8 EEK
Nõelvildi nõelad	3 tk	55 EEK	55 EEK
Õmbluskriit	1 tk	7,5 EEK	7,5 EEK
Villane lõng	0,2 kg	290 EEK	62,5 EEK
Kokku			2339 EEK

KOKKUVÕTE

Käesolev lõputöö *Mulgiainelised vilditud sisustustekstiilid Männiku Metsatalu* on jagatud kaheks. Teoreetiline osa kirjeldab tehnikat, milles vildist sisustustekstiilid valmistatud on, samuti etnograafilise tekstiilpärandi seda osa, milles tekstiilide kujundamisel aineksest olen võtnud. Lõputöö praktiline osa koosneb kahest vooditekidest ja ühest seinavaibast, mis on mõeldud Männiku Metsatalu traditsioonilise palkaida talupojasviiti.

Lõputöö teoreetiline ja praktiline eesmärk — ühildada võõrapärane tehnika eesti traditsioonilise kujundikeelega — sai täidetud tekstiilide kujundamise ja valmistamisega. Kirjeldatud sai tehnika ajalugu, viltvaipade valmistamisega seotud traditsioone, nende kasutusviise. Samuti sai uuritud aineslikku materjali Mulgi pikk-kuubede kaunistamise ja nende võtete paikkondliku eripära kohta.

Vooditekid ja seinavaip valmisid Aasia rändrahvaste traditsioonilises mosaiiktehnikas. Valisin selle eestlaste jaoks peaaegu tundmatu võõrapärase tehnika, kuna mind köitsid mosaiikvaipade mustriilisus ja viis, kuidas see saavutati. Samuti sellepärast, et tänapäeva eesti käsitööna valmistatakse ka selliseid vilditud esemeid, mis ei sobitu minu arvates eesti käsitöötraditsioonidega kokku. Praktilise osaga soovin propageerida võõrapäraste käsitöötehnikate kasutamist, ühildades neid eesti etnograafiliste tekstiilide ainesega.

Valminud tekstiilid hakkavad kaunistama Mulgimaa ehitustraditsioone järgivat palkaita. Metsatalu palkaida kontseptsiooniga soovitakse majutujatele pakkuda kultuurilist elamust peaaegu et sajanditaguste elamistingimuste kujul. Seega peavad tekstiilid sobituma naturaalsesse keskkonda, kus on kasutamiseks võimalikult vähe tehnilikke ja tehnilisi vahendeid.

KASUTATUD MATERJALID

KASUTATUD KIRJANDUS

- Burkett, M. E.** 1979. *The Art of the Felt Maker*. Abbot Hall Art Gallery, Kendal Cumbria.
- Kuusk, K.** 2007. *Kärdla kalevivabrik Hiiumaa vaibakultuuri mõjutajana*. [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.
- Kõresaar, E.** 1999. *Vaip – tekki muodi asi. Etnoloogiline esemeuurimus*. Studia Ethnologica Tartuensia 2. Tartu.
- Kallam, L. & Tomasberg, L.** 2004. *Iidsed kiud, uudsed lahendused. Taasavastatud vilt*. [Magistritöö]. Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn.
- Kallam, L. & Tomasberg, L.** 2008. *Vanade viltvaipade võtmes*. – Käsitöö, talv 2008, lk 32-34.
- Konsa, K.** 2006. *Konserveerimisbioloogia*. EKA Restaureerimiskooli väljaanded nr. 3. Eesti Kunstiakadeemia toimetised nr 17.
- Manninen, I.** 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Printon.
- Matsin, A.** 2002. *Tekstiiltehnilised vahendid Eestis muinas- ja keskajal*. [Magistritöö]. Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn
- Piiri, R.** 2007. *Eesti talurahva ülerõivas 19. sajandil*. Tartu: OÜ Vali Press.
- Striking Tents. Central Asian Nomad Felts from Kyrgyzstan*. 1997. London: BP Ethnography Showcase. The Ethnography Department of the British Museum.
- Suojanen, U.** 1995. *Vihreät tekstiilit: tekstiilien ympärisyövaikutuksia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sjöberg, G. P.** 1999. *Huopa. Käyttötuotteesta taiteeseen*. Jyväskylä: Atena.
- Tihase, K.** 1974. *Eesti talurahvaarhitektuur*. Tallinn: Kunst.
- Turnau, I.** 1997. *Hand-felting in Europe and Asia. From Middle Ages to the 20th Century*. Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences.
- Vassar, A.** 2002. *Koopiad Halliste pikk-kuuest ja kaapkübarast*. [Diplomitöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

KASUTATUD INTERNETIMATERJALID

Hiemäe, M. 1997-1998. *Selts: Liblikalised (Lepidoptera)*.

http://www.zbi.ee/satikad/putukad/folkloor/06/folk_29.htm. (10.05.2010)

Jürgen, T. 1999. *Viljandimaa rahvarõivad 19. sajandil — Halliste ja Karksi kihelkonnad*.

Viljandi Muuseumi Aastaraamat 1999. <http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=114>. (11.05.2010)

Jürgen, T. 2000. *Tarvastu rahvarõivad*. Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2000.

<http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=117>. (11.05.2010)

Jürgen, T. 2001. *Paistu rahvarõivad*. Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2001.

<http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=73>. (11.05.2010)

Jürgen, T. 2002. *Helme rahvarõivad*. Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2002.

<http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=133>. (11.05.2010)

Kiik, L. 2010. *Koitapp*.

<http://kalletytar.wordpress.com/2010/01/25/koitapp/>. (10.05.2010)

Ojaste, A. 2009. *3-d õõnesvormide viltimine massaažitehnikas*.

http://www.tlu.ee/opmat/ml/opiobjekt/3dvilt/3dvilt_exe/index.html. (25.04.2010).

Rentokil'i poolt pakutav koitõrje. Rentokil Eesti koduleht.

<http://www.rentokileesti.ee/kortermajade-kliendid/putukad/koide-lehekulg/index.html>. (10.05.2010)

KASUTATUD LÜHENDID

ERM – Eesti Rahva Muuseum

EA – etnograafiline arhiiv

KV – korrespondentide vastused

KIRJALIKUD ARHIIVIMATERJALID

Eesti Rahva Muuseum, EA 68, Viljandimaa.

Eesti Rahva Muuseum, KV 15, Viljandimaa

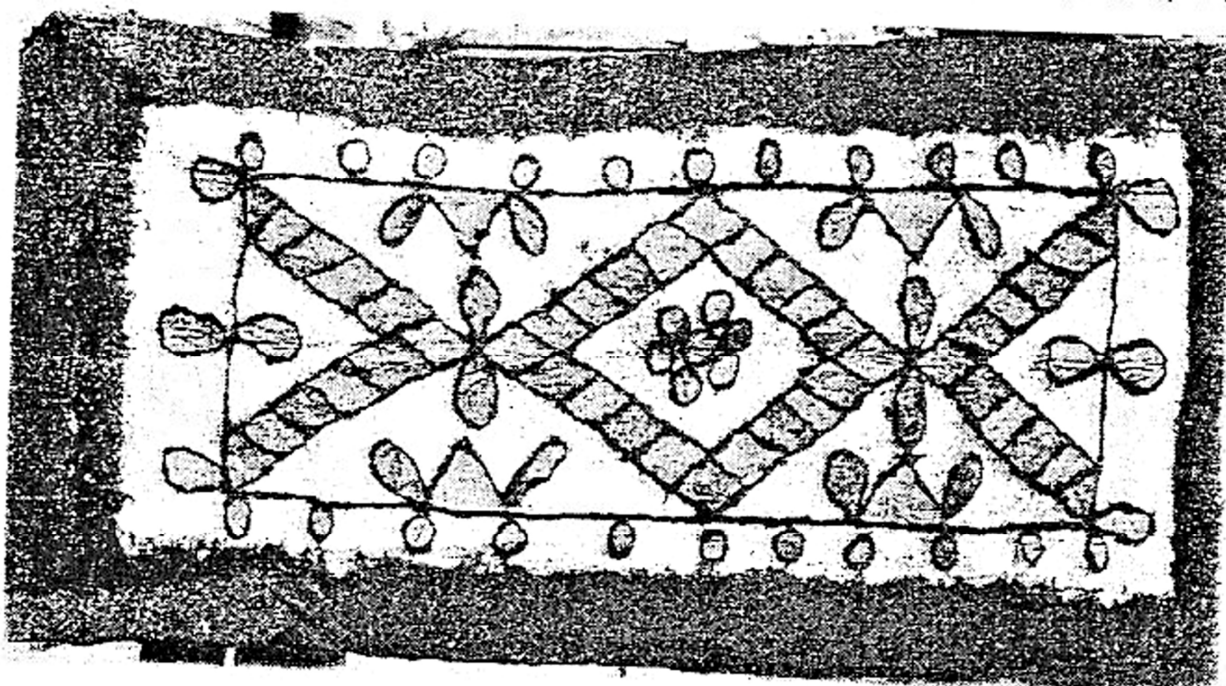

Foto 1. Viltvaip Afganistanist, muster saadud erivärvilistest villadest sissevanutamise teel
(Allikas: Turnau 1997, lk 85)

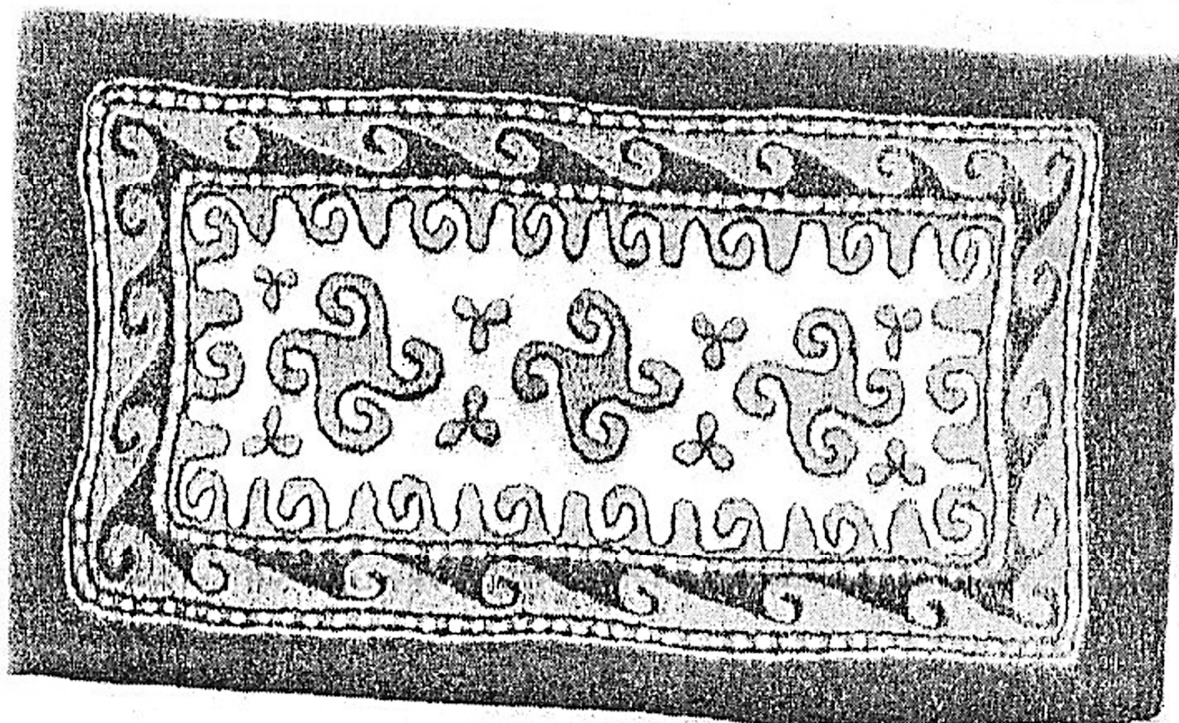

Foto 2. Viltvaip Türkmenistanist, 20. saj. algus (Allikas: Turnau 1997, lk 79)

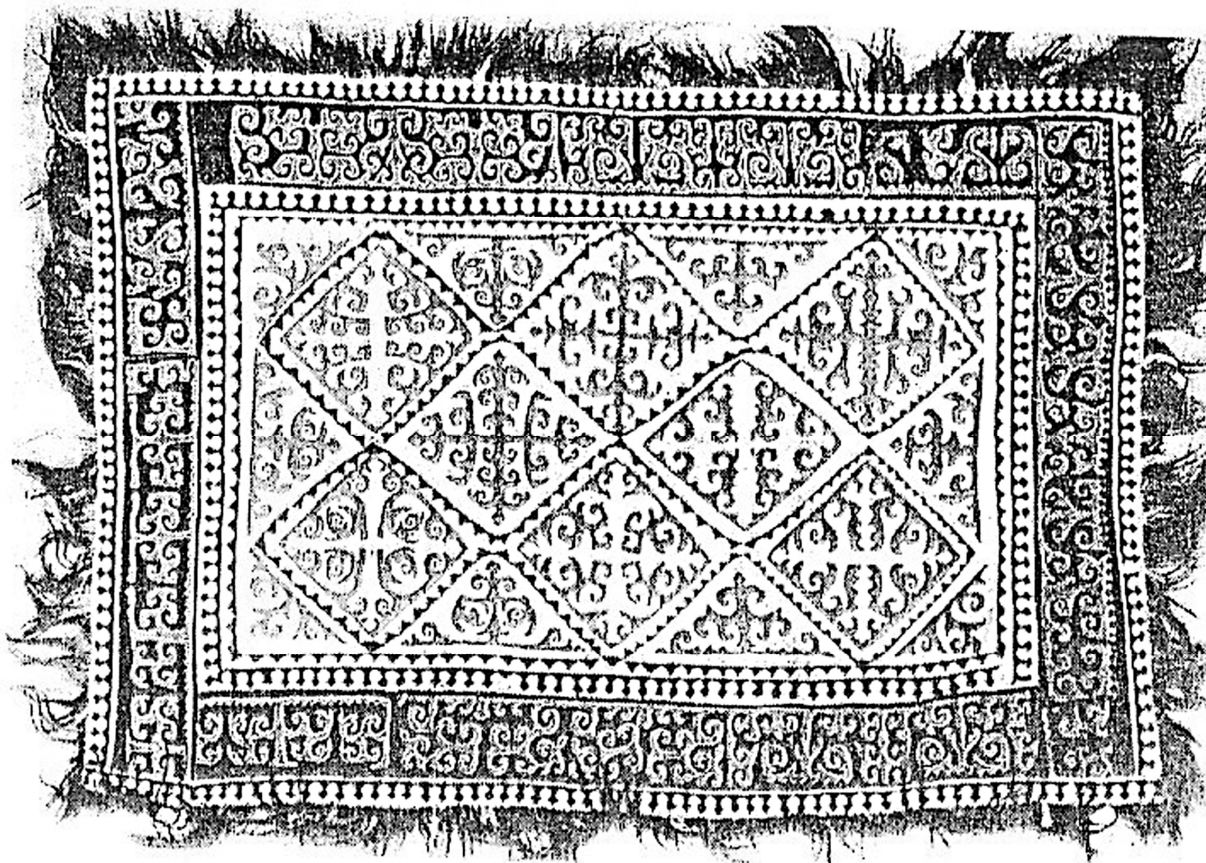

Foto 3. Kasahstani *tekemet* vaip 20. sajandist (Allikas: Turnau 1997, lk 81)

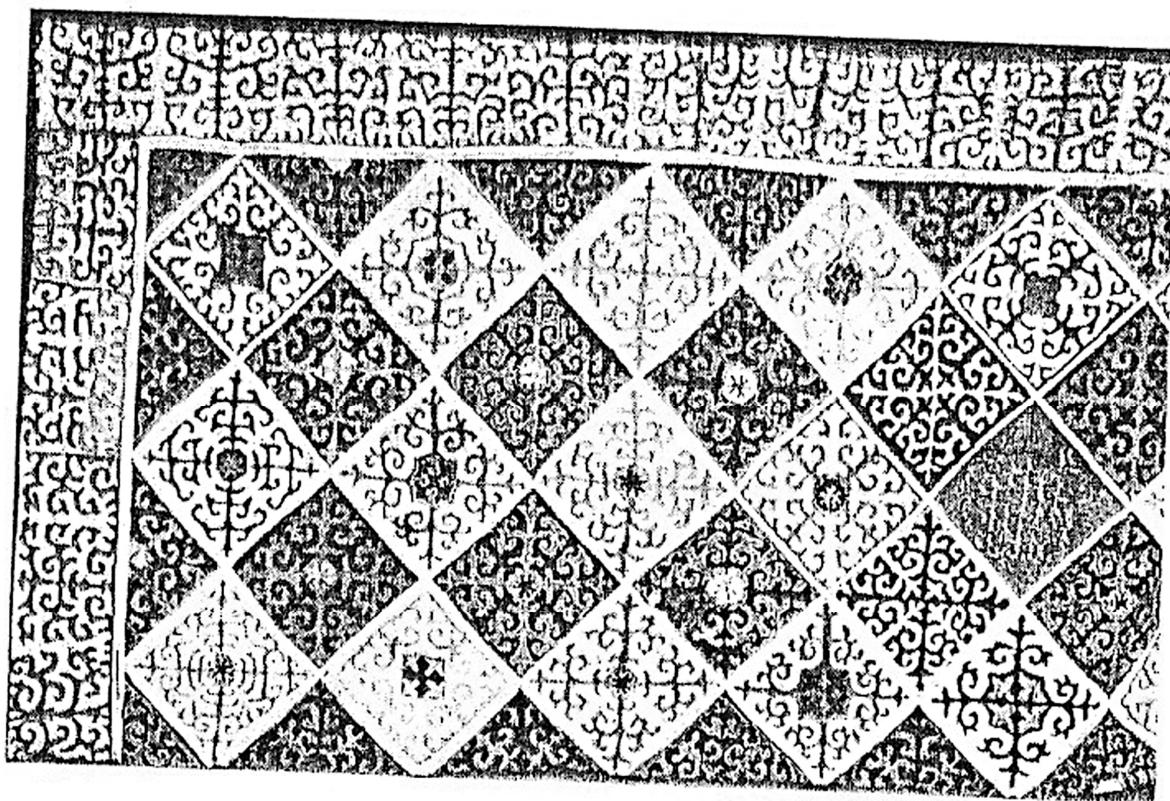

Foto 4. Aplikatsioonidega *tuskiz* vaip Kasahstanist, 20. sajand (Allikas: Turnau 1997, lk 83)

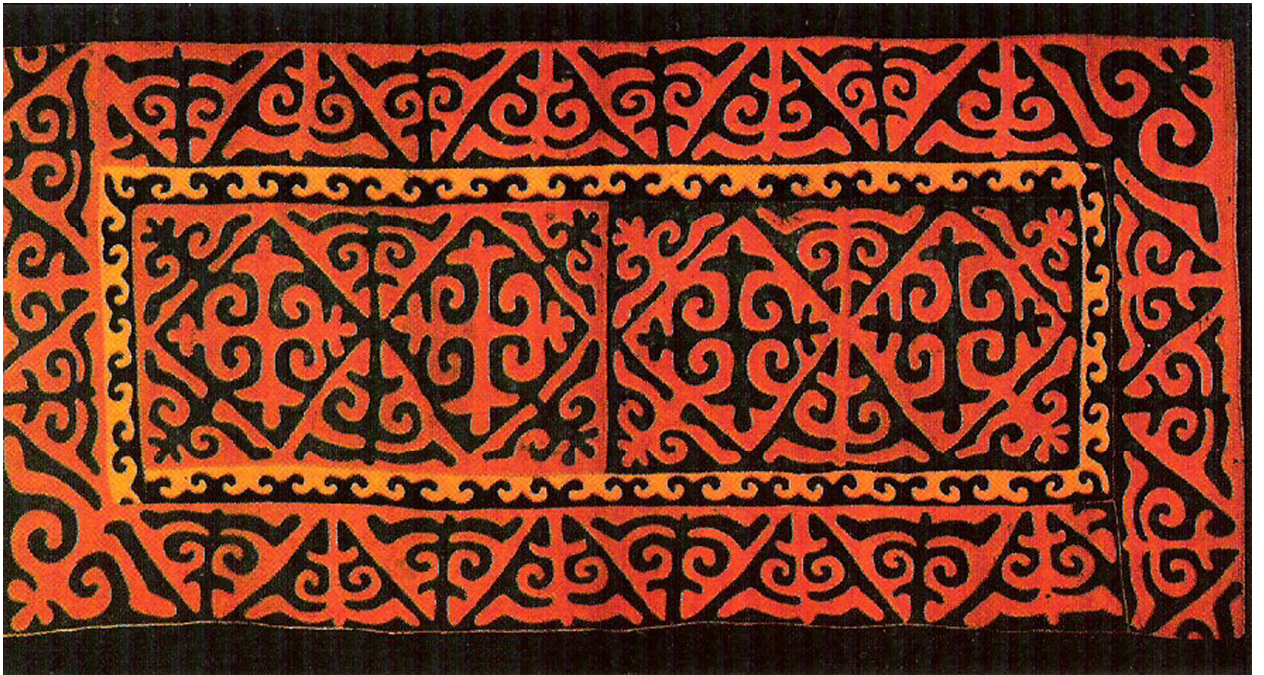

Foto 5. Mosaiikvaip (Allikas: Käsitöö 2008, lk 33)

Foto 6. Mosaiikvaip (Allikas: Käsitöö 2008, lk 33)

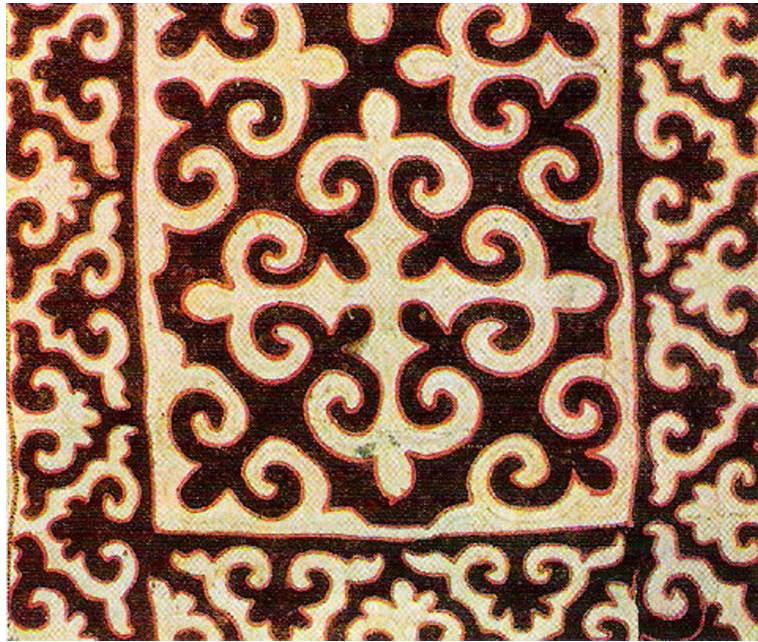

Foto 7. Mosaiikvaipa ääristavad valged pilvi kujutavad motiivid, keskel oinasarve motiiv
(Allikas: Käsitöö 2008, lk 33)

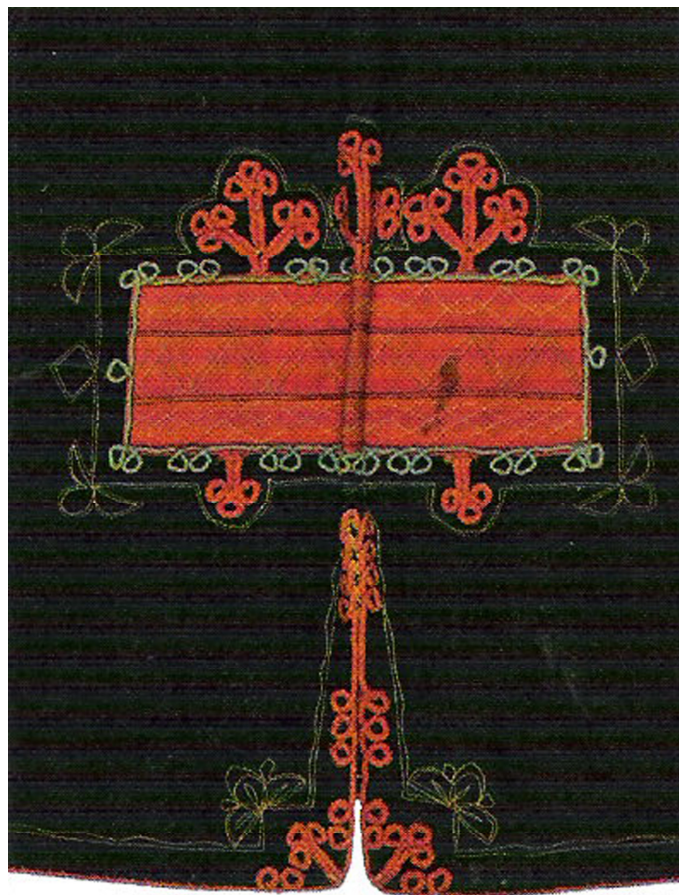

Foto 8. ERM 7705 Tarvastu pikk-kuue lõhandikulapp (Allikas: Piiri 2007, lk 11)

Foto 9. ERM A 509:2137 Halliste naine, ERM A 509:2142 Halliste mees (Allikas: Piiri 2007, lk 9)

Foto 10. ERM 7705 Tarvastu (Allikas: Piiri 2007, lk 10)

Foto 11. Vildi valmistamise masin MTÜ Maavillase Seltsis ja vildi üks valmistajatest. Autori foto (2010)

Foto 12. Seinavaiba lõikeservade kraasimine käsitsi viltimiseks. Autori foto (2010)

Foto 13. Detail seinavaiba tepingutest. Autori foto (2010)

Foto 14. Valge vooditeki vildi vanutamine, ühtlustamine. Autori foto (2010)

Foto 15. Valge vooditeki vildi õigesse mõõtu venitamine. Autori foto (2010)

Foto 16. Pealmisele vildile joonistatud muster. Autori foto (2010)

Foto 17. Mustri väljalõikamine. Autori foto (2010)

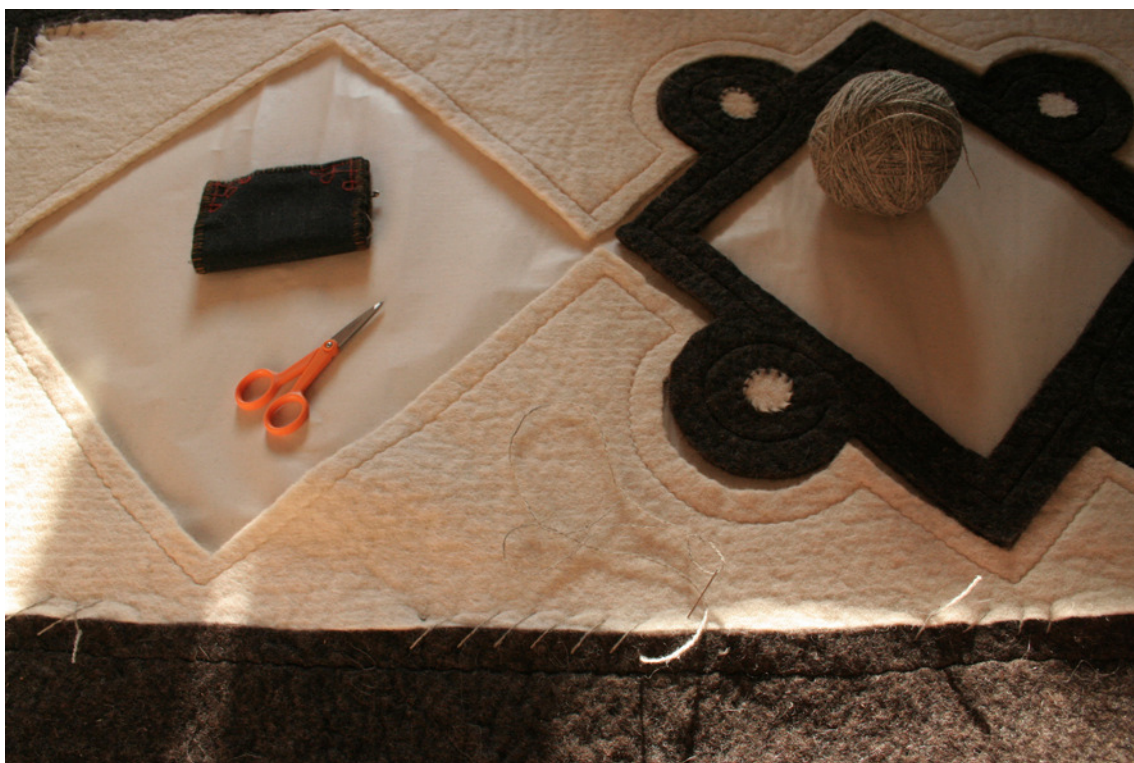

Foto 18. Tükkide kokkuõmblemisele eelnev traageldamine. Autori foto (2010)

Foto 19. Vooditeki pahema poole detailid — laisalõng, tepingud. Autori foto (2010)

Foto 20. Kahesuunaliste keerupaelte kinnitamine. Autori foto (2010)

SUMMARY

Felted interior textiles in Männiku Forest farm based on Mulgimaa native textiles

G. Ojamaa

The theoretical aim of this thesis is to set an example of using foreign handicraft techniques in nowadays Estonian handicraft. Although the felting technique is not widely known to Estonians, people have begun to show up warm interest towards making felted items during the last decade. The great majority of the production that is labeled as Estonian handicraft has only very little to do with Estonian traditions and visual language seen in the decorations of ethnographical originals. So the problem of this thesis is — how to combine foreign technique with Estonian textile traditions? The purpose of this thesis is to find out about the history, techniques and characteristics of felted carpets of Asia.

The material aim is to make two bed covers and one felted cover for a wall in Männiku Forest farm in a traditional granary in where the vacationers who have respect for traditions will be accommodated. The design of the interior textiles has to base on the legacy of the textiles that were characteristic to Mulgimaa. In my approach the textiles are made in foreign felting technique but the ornaments refer to the accessorizing elements that were used on the Mulgi overcoats.

Felt has been made and used by Asian nomadic peoples over two and a half thousand years. Traditionally, felt was used to carpet floors, both in yurts and permanent houses, and to produce mattresses, cushions, blankets and other household furnishings, small bags and various containers. The Mongolian yurts are the most impressive and renowned felt products of the country. Mosaic-technique, that originates from all over Asia, enables to make two felted covers that only differ in colour, so it gives the positive-negative effect. Traditionally these figured felts were used in yurts to insulate ventilation opening of the roof and as a door hanging.

The design for felted covers and a cover for a wall is based on the accessorizing elements of the traditional woollen coats that were worn in Mulgimaa by both men and women until the

first half of the 20th century. Eastern-Mulgi coats bore cord ornaments. Red cord was sewn at the neckpiece, hems and the slot on the sides. Also the seams made with sewing machines in the recent times were used as decorative elements. The more band was used, the richer the wearer was considered to be.

The theoretical and practical purpose of this diploma thesis was fulfilled. Foreign technique was combined with Estonian traditional visual language by designing and making two felted bed covers and one cover for a wall. Background information was researched in order to characterize history and traditions of the used technique, also to get inspiration for designing these felts.

With this example being made I wish to popularize making felted items based on the ways it has been made in history and also to consider using ethnographical material in designing modern items.